

**UCHWAŁA NR LVIII/800/2018
RADY MIEJSKIEJ W NIDZICY**

z dnia 11 października 2018 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nidzica na lata 2018- 2022".

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 z późn. zm.) Rada Miejska w Nidzicy uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nidzica na lata 2018- 2022”, zaopiniowany pozytywnie przez Warmińsko- Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Nidzicy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko- Mazurskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Paweł Przybyłek

Załącznik do uchwały Nr LVIII/800/2018
Rady Miejskiej w Nidzicy
z dnia 11 października 2018 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NIDZICA NA LATA 2018-2022

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5. Relacje programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	22
6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	32
7. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego gminy Nidzica	43
7.1. Zwięzła charakterystyka dziedzictwa kulturowego gminy na tle zarysu historycznego	43
7.2. Zabytki objęte ochroną na terenie gminy Nidzica	54
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Nidzica. Analiza szans i zagrożeń	56
9. Założenia programowe i zadania programu opieki nad zabytkami	58
10. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	61
11. Źródła finansowania opieki nad zabytkami	63
12. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	83

1. WSTĘP

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica na lata 2018-2022 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2017r., poz. 2187 z późn. zm.). Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, poczynając od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest drugim dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Nidzica. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2018-2022 podjęte zostaną działania będące kontynuacją podstawowego założenia realizowanego w latach 2014-2017, czyli realizację działań określanych jako „miękkie”, których celem jest przede wszystkim promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica na lata 2018 - 2022 jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (t. j. Dz. U. z 2017r., poz. 2187 z późn. zm.):

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997 nr 85, poz. 539),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 31.

1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

- 1) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo
- 2) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. 3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się kwalifikacjami określonymi w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art 37a, 37b, 37c, 37d, 37e).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018, poz. 994) zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz.U. z 2018r., poz. 121) reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub

remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2018r., poz. 1202) uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t. j. Dz.U. z 2018r., poz. 1445) zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz.U. z 2017r., poz. 1073),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz.U. z 2018r., poz. 799 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz.U. z 2017r., poz. 862-z późn. zm.),

- ustawa z dnia 25 maja 2017r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz.U. 2017 r. poz. 1086),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz.U. z 2018r., poz. 450 z późn. zm.),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 r. nr 30, poz. 259),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 r. nr 71, poz. 650),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 r. nr 89, poz. 510),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2006 r. nr 24, poz. 181), zmienione Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006r. (Dz. U. 2006 nr 24 poz. 181)
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 r. nr 113, poz. 661),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 r. nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t. j. Dz. U. z 2018r. poz. 1609);
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2018r., poz. 142).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz.U. z 2018r., poz. 720),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz.U. z 2018r., poz. 574).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz.U. z 2018 r., poz. 217).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*

Art. 84 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Założenia do programu krajowego określiły priorytety:

A/ w zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
2. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
3. Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
4. Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
5. Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
6. Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
7. Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
8. Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

B/ w zakresie działań o charakterze systemowym:

1. Powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa. Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (World Cultural Heritage).
2. Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

C/ w zakresie systemu finansowania:

Stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

D/ w zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

1. Tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
2. Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
3. Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

E/ w zakresie kształcenia i edukacji:

1. Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
2. Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyczności oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
3. Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

F/ w zakresie współpracy międzynarodowej:

1. Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.
2. Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działania realizowane w ramach tego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju oraz z Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na Lata 2014-2017. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

5. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NIDZICA Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

5.1. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2016-2019

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2016-2019 został przyjęty uchwałą nr XVIII/426/16 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 czerwca 2016 r.

Ideą opracowania programu opieki nad zabytkami dla województwa warmińsko-mazurskiego było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. W celu realizacji idei opracowania, w/w program ustalił podstawowe zakresy podejmowanych działań, zmierzających do ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego województwa:

Cel 1: Zespoleń i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego. Realizacja celu poprzez:

- 1) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego zabytków, w polityce rozwoju województwa.
 - 2) Dążenie do zwiększenia zaangażowania sektora prywatnego w rewaloryzację obiektów zabytkowych.
 - 3) Budowanie kapitału społecznego poprzez aktywizację i wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z ochroną zabytków (konkursy, powierzanie ściśle określonych zadań, wsparcie finansowe dla projektów itp.).
 - 4) Wspieranie inicjatyw lokalnych zmierzających do tworzenia np. niewielkich skansenów lub izb pamięci w zabytkowych obiektach, na terenie województwa warmińsko-mazurskiego.
- Cel 2: Dążenie do utrzymania obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego.** Realizacja celu poprzez:
- 1) Wspieranie polityki konserwatorskiej dotyczącej m.in.: postępowania zgodnie z obowiązującymi standardami i zasadami konserwatorskimi, wykonywania kompleksowych dokumentacji obiektów zabytkowych poddawanych pracom konserwatorskim bądź rewaloryzacyjnym.
 - 2) Inicjowanie, wspieranie i popularyzacja działań zmierzających do wyszukania nowych właścicieli lub dzierżawców dla obiektów zabytkowych wymagających zagospodarowania.

3) Dofinansowywanie wybranych prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z najważniejszymi obiektami zabytkowymi – wprowadzenie systemu wojewódzkich grantów badawczych.

4) Dofinansowywanie prac konserwatorskich przy zabytkach.

5) Wypracowanie programu wspomaganie finansowego długofalowych działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków regionu, ze szczególnym uwzględnieniem:

a) Opieki nad gotycką architekturą ceglana. Gotycka architektura ceglana jest wyjątkowym w skali kraju przykładem kompleksowo zachowanej architektury średniowiecznej, wyróżniającej się znakomitym poziomem artystycznym oraz zachowaniem autentycznej substancji zabytkowej. Jest jednym z najważniejszych wyróżników odrębności regionalnej Warmii i Mazur. Obejmuje zespół obiektów o różnorodnej funkcji i skali: zamki obronne, kościoły i kaplice, ratusze, bramy i mury obronne. Wszystkie te aspekty decydują o wyjątkowej wartości artystycznej i historycznej zachowanych obiektów, ważnych rangą nie tylko w skali kraju, ale również na tle sztuki europejskiej. Ważne są także możliwości wykorzystania ich (uwzględniając ich właściwą ochronę, konserwację, promocję) w rozwoju turystyki.

b) Działań w zakresie odnowy centrów historycznych miast oraz zespołów urbanistycznych powstałych w XIX i XX w. Historyczne ośrodki miejskie Warmii i Mazur, mimo zniszczeń i przeobrażeń zachodzących na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci, zachowały do dnia dzisiejszego zabytkową strukturę. Większość z nich posiada czytelny układ przestrzenny, często o genezie średniowiecznej. Stosunkowo wiele ośrodków zachowało zespoły historycznej zabudowy, zarówno w obrębie centrów staromiejskich, jak i XIX- i XX-wiecznych dzielnic. Istnieje konieczność rewaloryzacji zespołów miejskich z zachowaniem ich walorów historycznych i kulturowych, przy zapewnieniu im właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z nasilonego ruchu inwestycyjnego.

c) Opieki nad dziedzictwem wiejskim. Dziedzictwo wiejskie woj. warmińsko-mazurskiego obejmuje zachowane historyczne układy przestrzenne wsi i osiedli wiejskich, formy zagospodarowania przestrzeni publicznej, architekturę sakralną i cmentarze, rozplanowanie i kształt zagród oraz tradycyjną, drewnianą i murowaną zabudowę. W skali kraju jest to stosunkowo dobrze i czytelnie zachowany sposób kształtowania i zagospodarowania przestrzeni wiejskiej. Wyrazistość i odrębność kulturowego krajobrazu wiejskiego może służyć budowaniu regionalnej tożsamości.

d) Opieki nad obiektami architektury użyteczności publicznej Architektura użyteczności publicznej ma szczególną rangę w pejzażu miast i wsi. Jest przykładem świadomego kształtowania ładu przestrzennego oraz szczególnej dbałości o formy architektoniczne. Na terenie woj. warmińsko-mazurskiego znajduje się wiele stosunkowo dobrze zachowanych obiektów tego typu. Są to zarówno ratusze i budynki stanowiące siedziby lokalnej administracji i urzędów, jak również szkoły, dworce

kolejowe, leśniczówki, zespoły koszarowe. Program przewiduje wspieranie rewitalizacji oraz działań zmierzających do zachowania zabytkowych obiektów i/lub ich układów z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.

e) Opieki nad obiektami architektury przemysłowej i zabytków techniki Architektura przemysłowa oraz zabytki techniki są ważnym elementem dziedzictwa materialnego. Na obszarze woj. warmińsko-mazurskiego zachowało się ich stosunkowo niewiele. Związane jest to zarówno z typowo rolniczym charakterem regionu, jak również z funkcjonującym jeszcze do niedawna przeświadczeniem o ich niewielkiej wartości historycznej. Wiele obiektów uległo zniszczeniu lub zostało całkowicie przekształconych w ciągu ostatnich dziesięcioleci. Stąd konieczność ochrony istniejących jeszcze obiektów i zespołów. Są one niewątpliwie świadectwem rozwoju techniki i myśli inżynierskiej, jak również bardzo często przykładem dbałości nie tylko o funkcję, ale też formę estetyczną. Program przewiduje wspieranie rewitalizacji oraz działań zmierzających do zachowania zabytkowych obiektów i/lub ich układów z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.

f) Opieki nad zabytkowymi zespołami dworsko-parkowymi Na terenie woj. warmińsko-mazurskiego występuje duża liczba dawnych majątków ziemskich obejmujących siedziby mieszkalne (pałac, dwór), założenia parkowe, folwark (często z wsią folwarczną) oraz mniejsze folwarki i obiekty przemysłowe (tartaki, gorzelnie, młyny itp.). W szczególnych przypadkach były one świadomie komponowane w obrębie całych, wielohektarowych dóbr ziemskich (rozmieszczenie zespołów zabudowy, układ pól, lasów i zadrzewień, sieć alei przydrożnych). Są charakterystycznym i wyróżniającym elementem kształtowania otwartego krajobrazu i stanowią istotny zasób dla rozwoju gospodarki i turystyki. Istnieje konieczność rewaloryzacji zespołów dworsko-pałacowych z zachowaniem ich walorów historycznych, przy zapewnieniu im właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z wtórnych podziałów.

g) Opieki nad alejami przydrożnymi Aleje przydrożne woj. warmińsko-mazurskiego są zachowanym, unikalnym przykładem zagospodarowania przestrzeni publicznej w skali europejskiej. Ich wielorakie funkcje (przyrodnicze, kulturowe, komunikacyjne) są aktualne do czasów dzisiejszych. Są świadectwem kompleksowego zagospodarowania przestrzeni, wyróżnikiem krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur. W związku z rosnącym natężeniem ruchu kołowego następuje proces ich zanikania. Konieczne jest wspieranie działań w celu zachowania charakterystycznych i najcenniejszych alei przydrożnych.

h) Opieki nad sanktuariami pielgrzymkowymi. Sanktuaria pielgrzymkowe należą do najbardziej charakterystycznych elementów pejzażu sakralnego katolickiej Warmii. Rozkwit tej architektury przypada na czasy baroku, a kończy się w XIX wieku. Założenia te choć różnorodne w formie i stylu łączą analogiczna funkcja, a w większości również typ przestrzenno-funkcjonalny, tj. kościół otoczony

krużgankami lub murem z narożnymi kaplicami, kompozycyjnie powiązany z otaczającym krajobrazem. Założenia te stanowią przykład architektury i wystroju o wysokiej randze artystycznej oraz wybitnym znaczeniu historycznym. Konieczne jest wspomaganie działań przy konserwacji i restauracji obiektów.

i) Opieki nad obiektami architektury sakralnej XIX i XX wieku Czasy najnowsze, to jest XIX i pierwsza połowa XX wieku to kolejny po fazie gotyckiej rozkwit architektury sakralnej, zarówno pod względem skali tego zjawiska, jak też rangi artystycznej wznoszonych budowli. Budowle te charakteryzuje z jednej strony umiejętność wykorzystania tradycyjnych, historycznych wzorców architektonicznych, z drugiej nowe, a czasami nowoczesne, jak w przypadku modernizmu, rozwiązania architektoniczne. Architektura ta jest jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk rozwoju sztuki sakralnej w regionie. Program przewiduje wspomaganie działań przy konserwacji i restauracji obiektów.

j) Opieki nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi. Krzyże i kapliczki przydrożne, charakterystyczny element krajobrazu Warmii, stanowią świadectwo kulturowej i religijnej odrębności tej krainy. Ich liczba (ok. 1500 kapliczek) oraz skala występowania w poszczególnych miejscowościach (od 2 do nawet 10 w jednej wsi) świadczą o randze i roli tych obiektów. Są one zatem ważnym i charakterystycznym elementem codzienności i tradycji religijnej dawnych mieszkańców regionu. Przewidziane jest wspomaganie działań przy konserwacji i restauracji obiektów.

Cel 3: Opieka nad zabytkami ruchomymi. Realizacja celu poprzez:

- 1) Wspieranie działań zmierzających do podejmowania prac konserwatorskich przy tego typu obiektach.
- 2) Wspieranie programów badawczych mających na celu pełne rozpoznanie istniejącego w województwie zasobu.
- 3) Inicjowanie i wspieranie badań konserwatorskich poprzedzających właściwe prace konserwatorskie.
- 4) Dofinansowywanie prac konserwatorskich przy obiektach o znaczącej wartości artystycznej, historycznej lub naukowej.
- 5) Wspieranie inicjatyw zmierzających do publicznej prezentacji obiektów zabytkowych znajdujących się w zbiorach prywatnych lub w zbiorach publicznych na co dzień niedostępnych (w formie wystaw czasowych, incydentalnych pokazów, „dni otwartych” itp.).
- 6) Wspieranie i dofinansowywanie inicjatyw upowszechniających wiedzę na temat zabytków ruchomych.

Cel 4: Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności muzealnej. Realizacja celu poprzez:

- 1) Dbłość o zapewnienie właściwej kadry muzealnej.

- 2) Zapewnienie odpowiedniej powierzchni magazynowej i wystawienniczej, nowoczesnej infrastruktury technicznej przy budowie, remontach i wyposażaniu działów muzealnych (m.in. systemów informatycznych, magazynowych, antywłamaniowych, przeciwpożarowych, klimatyzacyjnych, oświetleniowych) wraz z okresową oceną stopnia ich racjonalnego wykorzystania.
- 3) Podejmowanie działań zmierzających do wyodrębnienia funduszy celowych przeznaczonych na zakup i konserwację muzealiów, uruchamianych również w trybie konkursowym.
- 4) Wprowadzenie cyklicznych, premiowanych konkursów na najciekawszy projekt lub/i na nową ekspozycję muzealną, np. pod auspicjami marszałka województwa.
- 5) Wsparcie organizacji objazdów studyjnych do muzeów, które wprowadziły nowe praktyki ekspozycji i edukacji muzealnej.
- 6) Wdrażanie programów i projektów badawczych stanowiących podstawową, statutową działalność muzeów, z którego wynika działalność wystawiennicza i oświatowa.
- 7) Wspieranie działań na rzecz zawiązywania wzajemnych kontaktów zarówno między samymi placówkami muzealnymi, jak i szerzej, między nimi a placówkami kultury, fundacjami, stowarzyszeniami oraz ogółem społeczeństwa.
- 8) Wspólne działania muzeów województwa w ramach „warmińsko-mazurskiego portalu muzealnego”.
- 9) Wspieranie istniejących placówek muzealnych w zakresie tworzenia specjalizacji np. związanych z dawnym rzemiosłem, techniką, przemysłem, rozwojem regionalnym.
- 10) Wspieranie muzeów polegające na unowocześnieniu form ich działania.

Cel 5: Opieka nad archeologicznym dziedzictwem województwa warmińsko-mazurskiego.

Realizacja celu poprzez:

- 1) Edukację i popularyzację w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa archeologicznego poprzez organizację plenerowych festynów i pokazów, szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych itp.
- 2) Wspieranie rewitalizacji zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych.
- 3) Wspieranie działań zmierzających do podejmowania prac konserwatorskich przy archeologicznych zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków.
- 4) Podjęcie działań na rzecz powołania muzeum archeologicznego – nowoczesnej placówki o randze wojewódzkiej o odpowiednim zapleczu magazynowym, której zadaniem byłoby m.in. systematyczne gromadzenia i eksponowanie pozyskiwanych w trakcie badań materiałów zabytkowych, a także ich konserwację i digitalizację.
- 5) Wspieranie działań zmierzających do utworzenia parków kulturowych, działających w oparciu o zabytki archeologiczne.

Cel 6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego. Realizacja celu poprzez:

1) Prowadzenie działań z zakresu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur zgodnie z wymogami Konwencji UNESCO w Sprawie Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego z 17 października 2003 roku, w następujących obszarach:

a) ustnych tradycji i form wyrazu, włączając w to język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

b) sztuk performatywnych,

c) społecznych zwyczajów, rytuałów oraz uroczystości świątecznych,

d) wiedzy o przyrodzie i wszechświecie oraz związaną z nią praktyką,

e) rzemiosła tradycyjnego.

2) Inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do:

a) identyfikacji,

b) prowadzenia prac badawczych,

c) dokumentowania,

d) zachowania, zabezpieczania, rewitalizacji,

e) promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur.

3) Współdziałanie z właściwymi organami administracji rządowej oraz jednostkami samorządu terytorialnego.

4) Nadzór nad realizacją zadań z zakresu ochrony niematerialnych dóbr kultury.

5) Współdziałanie z instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi, grupami społecznymi i osobami fizycznymi działającymi w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

6) Inicjowanie i wspieranie działań edukacyjnych w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur.

Cel 7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego. Realizacja celu poprzez:

1) Prowadzenie działań promujących województwo, jako region o szczególnych zasobach i walorach dziedzictwa kulturowego, z wykorzystaniem m.in. istniejących produktów turystycznych (Kanał Elbląski, Bitwa pod Grunwaldem, Frombork – Zespół Wzgórza Katedralnego), szlaków turystycznych, działalności muzeów, wyróżników kulturowych regionu (architektury gotyckiej, sanktuariów pielgrzymkowych, architektury obronnej, kapliczek, historycznej infrastruktury: drogowej, kolejowej i wodnej, itd.), wzorowych przykładów rewaloryzacji i adaptacji obiektów zabytkowych.

2) Zwiększanie atrakcyjności form działania muzeów.

3) Tworzenie warunków dla funkcjonowania portali internetowych o wielowątkowym profilu informacyjnym na temat dziedzictwa kulturowego regionu (m.in. możliwie pełne informacje turystyczne, informacje, imprezach kulturalnych, galeriach, wystawach, działających stowarzyszeniach, firmach projektowych i budowlanych zaangażowanych w ochronę zabytków).

- 4) Działania wspierające wykorzystywanie obiektów zabytkowych (zwłaszcza nieużytkowanych) dla potrzeb rozwoju infrastruktury turystycznej.
- 5) Propagowanie wiedzy i edukacja w zakresie historii oraz dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu, na różnych szczeblach (jednostki samorządu terytorialnego, szkoły, turyści itp.).
- 6) Wspieranie wydawania wydawnictw poświęconych dziedzictwu kulturowemu regionu.
- 7) Promowanie i wspieranie przywracania lub utrzymywania w obiektach pierwotnych, historycznych funkcji.
- 8) Współdziałanie w organizacji i współfinansowanie imprez kulturalnych, o zasięgu regionalnym, promujących dziedzictwo kulturowe.
- 9) Promowanie szlaków turystycznych o znaczeniu regionalnym, wyznaczonych w oparciu o najcenniejsze obiekty zabytkowe regionu.
- 10) Podejmowanie działań w otoczeniu szlaków turystycznych poprzez m.in. oznakowanie nowych atrakcji i obiektów zabytkowych, realizację niezbędnego zagospodarowania turystycznego oraz uwzględnianie punktów stykowych szlaków,
- 11) Współorganizacja i rozszerzenie formuły Europejskich Dni Dziedzictwa.

5.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Nidzica zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego (uchwała nr VII/164/15 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 27 maja 2015 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego dotyczą:

- a) Ochronę różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa, między innymi poprzez odpowiednie zapisy w dokumentach planistycznych i strategiczno-programowych różnej rangi,
- b) Efektywne i racjonalne zagospodarowanie obiektów zabytkowych, dopuszczenie nowych funkcji do obiektów zabytkowych, pod warunkiem wykluczenia rozwiązań dysharmonijnych,

- c) Promowanie i wspieranie, także materialne, zagospodarowania obiektów zabytkowych na różne cele publiczne, z wykorzystaniem dostępnych źródeł finansowania. Wypracowanie rozwiązań systemowych w tym zakresie, z udziałem wszystkich kompetentnych podmiotów,
- d) Podtrzymywanie tradycji miejsca, kontynuację rozwiązań historycznych bądź nawiązanie do nich,
- e) Ochronę ekspozycji zabytkowych panoram i sylwet miast oraz zespołów zabytkowych, zachowanie historycznych dominant krajobrazowych,
- f) Ochronę obszarową miejsc o wysokich walorach krajobrazu kulturowego i przeciwdziałanie procesom jego degradacji. Szczególne znaczenie ze względu na swą unikatowość mają obszary: Żuławy, strefa Kanału Elbląskiego, wybrzeże Zalewu Wiślanego z krawędzią Wysoczyzny Elbląskiej, Północna Warmia oraz obszar Wielkich Jezior Mazurskich, a także Krajobraz Oberlandzki, Ziemia Lubawska i Poborze
- g) Ochronę i zachowanie dóbr kultury współczesnej, podkreślających specyficzne, współczesne cechy krajobrazu kulturowego regionu. Szczególne znaczenie mają tu obiekty i zespoły architektoniczne w Olsztynie (planetarium, BWA, hala Urania) oraz w Elblągu (zespół zabudowy starego miasta – retrowersja oraz centrum kultury Światowid).

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego będzie obejmowało przede wszystkim:

- a) Ochronę i utrzymanie: zamków i warowni średniowiecznych, zespołów zabytkowych, miast historycznych i układów urbanistycznych, zabytków techniki, założeń pałacowo-parkowych, fortyfikacji nowożytnych, historycznych zespołów pielgrzymkowych, miejsc wydarzeń historycznych, wsi historycznych, zabytków archeologicznych,
- b) Pełną realizację programów opieki nad zabytkami, w tym „Programu opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2012-2015”,
- c) Utworzenie parków kulturowych, obejmujących szczególnie cenne elementy dziedzictwa kulturowego regionu – założenia pałacowo-parkowe, wsie historyczne, fortyfikacje nowożytne, budowle inżynierskie i zabytki archeologiczne,
- d) Podwyższenie rangi ochrony prawnej innych obiektów i zespołów zabytkowych o wyjątkowych i unikatowych walorach,
- e) Rewitalizację zabytkowych zespołów urbanistycznych, ruralistycznych, przemysłowych i powojennych,
- f) Zachowanie, utrzymywanie i uporządkowanie zabytkowych cmentarzy wraz z zachowanymi zespołami zieleni komponowanej i elementami sztuki sepulkralnej. Obiekty te stanowią ważny

element dziedzictwa regionu, świadczący o jego wielokulturowości, i który jest przedmiotem zainteresowania turystów krajowych i zagranicznych,

- g) Zarządzanie zasobem zabytków archeologicznych w celu zapewnienia im przetrwania, udostępnienie obiektów archeologicznych o walorach krajobrazowych i ekspozycyjnych, jak np.: Pola Grunwaldzkie, wybrane grodziska (np.: Gardyny, Iława – Wielka Żuława, Święty Gaj, Pasym, Janiki Wielkie, Skomack Wielki) i osady (np. osada Truso w Janowie), kurhany i cmentarzyska kurhanowe (np.: Piórkowo, Weklice, Wieprz, Gródki, Nowa Wieś Wielka i inne) przez opracowanie planów ochrony i udostępnienia poszczególnych obiektów, utworzenie szlaków dziedzictwa archeologicznego oraz parków kulturowych, z zachowaniem zasad harmonijnego wkomponowania i wyeksponowania obiektów w krajobrazie danego obszaru,
- h) Podjęcie działań w celu rozpoczęcia procedury zakwalifikowania Kanału Elbląskiego wraz z otaczającym go krajobrazem na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- i) Podjęcie działań w celu uznania za pomniki historii sanktuariów pielgrzymkowych w Świętej Lipce i Stoczku Klasztornym, oraz określenie możliwości wprowadzenia na tę listę: miasta Reszel, zamków w Olsztynie i Lidzbarku Warmińskim oraz Twierdzy Boyen w Giżycku.

5.3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku

Założenia gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica odwołują się do ogólnych treści przyjętych w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku (uchwalonej przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego uchwałą nr XXXVIII/553/13 z dnia 25 czerwca 2013 r.). W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaiceniem oferty w zakresie turystyki kulturowej. Wskazuje także na potrzebę włączenia obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie w programach nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

5.4. Strategia rozwoju powiatu nidzickiego na lata 2016 - 2022

Strategia rozwoju powiatu nidzickiego na lata 2016-2022 uchwalona została decyzją Rady Powiatu w Nidzicy nr XIX/118/2016 z dnia 19 maja 2016 roku.

Przywoływany dokument w ogólnym zakresie charakteryzuje zasoby dziedzictwa materialnego powiatu nidzickiego, wymieniając obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa warmińsko-

mazurskiego. Zamieszczony został także wykaz stanowisk archeologicznych objętych tą formą ochrony.

Zasoby dziedzictwa kulturowego są w omawianym dokumencie wskazywane również jako jeden z czynników mogących mieć wpływ na rozwój regionu. Niestety, w części planistycznej zawierającej opis proponowanych priorytetów nie porusza się zagadnień związanych z zasobami kulturowymi terenu gminy Nidzica oraz ochroną i opieką nad zabytkami.

5.4. Program opieki nad zabytkami powiatu nidzickiego

Do czasu opracowania niniejszego programu nie powstał powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu nidzickiego.

6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO (RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NIDZICA Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY)

6.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Nidzica

Podstawowym dokumentem planistycznym określającym perspektywiczne kierunki i uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Nidzica z roku 2013 zmienione Uchwałą XXXV/478/2017 Rady Miejskiej w Nidzicy z dnia 27 lutego 2017r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Nidzica.

W powyższym opracowaniu wskazano, iż jednym z elementów sprzyjających rozwojowi tego terenu jest m.in: unikatowy charakter krajobrazu kulturowego, zachowane przykłady tradycyjnego budownictwa, stosunkowo mała degradacja krajobrazu kulturowego oraz duża ilość cennych stanowisk archeologicznych.

Omawiany dokument planistyczny szczegółowo określa zasady ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego.

Strefa I przyrodniczo - krajobrazowa obejmuje północno-wschodnią, zalesioną część gminy o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Jest to fragment Pojezierza Olsztyńskiego z charakterystyczną dla obszarów pojeziernych urozmaiconą rzeźbą terenu. Wały moren czołowych na styku głęboko wciętych dolin rzecznych i rynien polodowcowych z zagłębieniami wypełnionymi wodami jezior. Cały obszar strefy położony jest w Obszarze Chronionego Krajobrazu Puszczy Napiwodzko- Ramuckiej.

Na terenie tej strefy przyrodniczo-krajobrazowej znajdują się następujące wyróżnione obszary kulturowe wymagające stosowania odrębnych polityk przestrzennych ochrony dziedzictwa kulturowego i kształtowania środowiska kulturowego:

- obszar F: obejmujący kompleks osad rybackich i leśnych. Z obszaru F w strefie przyrodniczo-krajobrazowej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: Wykno, Jabłonka, Natać Duża, Natać Mała.

- obszar G: obejmujący kompleks historycznych rządowych plantacji leśnych i osad leśnych. Z obszaru G w strefie przyrodniczo-krajobrazowej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: Brzeźno Łyńskie, Likusy, Zimna Woda, Nadleśnictwo Koniuszyn, Nadleśnictwo Napiwoda, Nadleśnictwo Zimna Woda.

- obszar D: obejmujący kompleks historycznych wsi drobnoszlacheckich i kmiecych oraz osad leśnych. Z obszaru D w strefie przyrodniczo-krajobrazowej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: Napiwoda, Wały.

- obszar E: obejmuje kompleks historycznych majątków dworskich i wsi kmiecych. Z obszaru E w strefie przyrodniczo-krajobrazowej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: Bolejny, Orłowo, Wólka Orłowska, Żelazno.

Strefa II – krajobrazowa w której dominuje polityka modernizacji i dopełnień. Strefa krajobrazowa obejmuje tereny w środkowej części gminy z miejscowościami: Łyna, Wietrzychowo, Radomin, cz. północna wsi Waszulki, Módlki oraz fragment południowy z miejscowością Borowy Młyn. Jest to mozaika krajobrazu: tereny leśne przetykane powierzchniami pól i rozległymi obszarami dolin z roślinnością łąkowo – bagienną. Większość obszaru (oprócz części północnej) omawianej strefy leży w obszarze bezodpływowym, co stanowi jedno z większych ograniczeń rozwojowych. Cały obszar strefy objęty jest prawnymi formami ochrony. Są to Obszar Chronionego Krajobrazu Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Dolin Rzek Nidy i Szkotówki.

Na terenie strefy krajobrazowej znajdują się następujące wyróżnione obszary kulturowe wymagające stosowania odrębnych polityk ochronnych dziedzictwa kulturowego i kształtowania środowiska kulturowego:

- obszar C: obejmujący pierścień jednostek osadniczych wokół Nidzicy. Znalazła się tu historyczna jednostka osadnicza Waszulki.

- obszar D: obejmuje kompleks historyczny wsi kmiecych i drobnoszlacheckich oraz osad leśnych. Z obszaru D w strefie krajobrazowej znalazła się historyczna jednostka osadnicza Módlki.

- obszar E: obejmuje kompleks historycznych majątków dworskich i wsi kmiecych. Z obszaru E w strefie krajobrazowej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: Łyna, Radomin, Wietrzychowo, Bujaki, Dobrzyń.

Strefa 3 – pierścienia osadniczego okołomiejskiego. Strefa pierścienia osadniczego okołomiejskiego obejmuje miejscowości Frąknowo, w części Dobrzyń, Rączki, Załuski, Szerokopaś, Łysakowo, Rozdroże, Olszewo, Kanigowo, Siemiątki, Zagrzewo, Piotrowice, Grzegórzki, Magdaleniec, Bartoszkki. Obszar strefy w większości nie jest objęty prawnymi, terytorialnymi formami ochrony przyrody. Jedynie niewielki fragment terenu położony na zachód od wsi Rączki położony jest w Obszarze Chronionego Krajobrazu Dolin Rzek Nidy i Szkotówki.

Na terenie strefy trzeciej znajdują się następujące wyróżnione obszary kulturowe wymagające stosowania odrębnych polityk przestrzennych ochrony dziedzictwa kulturowego i kształtowania środowiska kulturowego.

- obszar C: obszar ten tworzy obecnie zespół następujących sołectw: Waszulki, Zagrzewo, Siemiątki, Kanigowo, Kamionka, Pawliki, Olszewo, Szerokopaś. Historyczne jednostki osadnicze na tym obszarze to wsie kmiece, folwarki i młyny zamkowe oraz osady drobnoszlacheckie.

- obszar D: obejmuje kompleks historyczny wsi kmiecych i drobnoszlacheckich oraz osad leśnych. Z obszaru D w strefie trzeciej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: Bartoszeki, Piotrowice, Magdaleniec, Grzegórzki. Obszar E obejmujący zespół obecnych obrębów: Łysakowo, Załuski, Rączki, Frąkno

STREFA 4 – przedmiejska. Obejmuje miejscowości Piątki, Tatary, Litwinki, Nibork II, część południową wsi Waszulki. Jest to najmniejsza powierzchniowo wydzielona strefa, podlegająca wpływom miasta Nidzica. Swoim zasięgiem obejmuje fragmenty wysoczyzny i wcinające się z nią rozległe podmokłe doliny. Obszar strefy nie jest objęty prawnymi terytorialnymi formami ochrony przyrody, za wyjątkiem terenów położonych na północ i zachód od wsi Nibork II.

Obszar B obejmuje teren historycznej wolnizny miejskiej (grunty miasta Nidzicy do 1939 r.). Z obszaru B w strefie czwartej znalazły się następujące historyczne jednostki osadnicze: folwark Nibork, zespół dawnego młyna zamkowego, Tatary, Litwinki, część Lasu Miejskiego.

STREFA 5 – miejska. Strefa miejska obejmuje przestrzeń zawartą w granicach administracyjnych miasta oraz tereny rozwojowe ujawnione w analizie możliwości rozwoju miasta. Rozpostarta jest na wzniesieniach, skąd zabudowaniami schodzi w rozległe podmokłe doliny krzyżujące się w strefie przedmieścia zachodniego.

Na terenie miasta wyróżniano obszar, który obejmuje założenie urbanistyczne starego miasta wraz z nawarstwieniami kulturowymi i zamkiem. Historyczne terytorium miasta lokacyjnego i zamku wraz z nowożytnymi przedmieściami (warmińskim i mazowieckim) stanowi kompleks zabytkowego krajobrazu miejskiego ukształtowanego w okresie od połowy XIV w. do połowy XVIII wieku. Pomimo wielokrotnej wymiany substancji architektonicznej na tym obszarze, zarówno zespół zamkowy wraz z „dworem zamkowym”, jak i zespół urbanistyczny miasta lokacyjnego wraz z nowożytnymi przedmieściami zachowały układ przestrzenny zabudowy i szereg cennych reliktyw średniowiecznej i nowożytnej kultury gospodarowania przestrzenią. Obszar ten wymaga zastosowania odrębnej polityki przestrzennej orientowanej na dobrą kontynuację dziedzictwa kultury organizacji i użytkowania przestrzeni. Z uwagi na położenie na starożytnym i średniowiecznym szlaku handlowym z południa na północ oraz w cywilizacyjno-kulturowej strefie krawędziowej, należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Analizowany dokument zawiera także zasady kształtowania środowiska kulturowego. Obszary wymagające zastosowania odrębnych polityk przestrzennych ochrony dziedzictwa kulturowego i

kształtowania środowiska kulturowego, przedstawiono odrębnie dla siedmiu wyróżniających się części gminy.

Obszar A obejmuje teren zamku i miasta lokacyjnego. Historyczne terytorium miasta lokacyjnego i zamku wraz z nowożytnymi przedmieściami (warmińskim i polskim) stanowi kompleks zabytkowego krajobrazu miejskiego ukształtowany w okresie od połowy XIV w. do połowy XVIII wieku. Pomimo wielokrotnej wymiany substancji architektonicznej na tym obszarze, zarówno zespół zamkowy wraz z podzamczem, jak i zespół urbanistyczny miasta lokacyjnego wraz z nowożytnymi przedmieściami zachowały układ przestrzenny zabudowy i szereg cennych relikwów średniowiecznych i nowożytnych elementów zagospodarowania przestrzeni. Obszar ten wymaga zastosowania odrębnej polityki przestrzennej orientowanej na kontynuację dziedzictwa kultury organizacji i użytkowania przestrzeni. Z uwagi na położenie na starożytnym i średniowiecznym szlaku handlowym z południa na należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Obszar B obejmuje teren historycznej wolnizny miejskiej (grunty miasta Nidzica do 1939 r.) Specyficzną cechą prawa chełmińskiego było nadawanie lokowanemu miastu pewnego terytorium poza murami, które stanowiło podstawowe zaplecze gospodarcze miasta, składające się z folwarków miejskich wraz z łąkami i polami ornymi, lasu miejskiego (który z czasem pełnił funkcje rekreacyjne), młyna lub wiatraka zbożowego, cegielni, wsi kmiących, majątków dworskich. Teren ten do 1939 r. stanowił własność miasta Nidzica. Na tych gruntach miejskich powstała pod koniec XIX wieku nowa zabudowa związana z lokalizacją dworca kolejowego i rozwojem przemysłu. W 1. połowie XX wieku tereny te stały się pierwszym dostępnym obszarem ekspansji zespołów mieszkaniowych i osiedli podmiejskich. Po 1945 roku znaczna część gruntów została miastu odebrana i zasilila okoliczne sołectwa (Litwinki, Wietrzychowo, Nibork, Waszulki, Tatary i Piątki). Tereny te powinny zostać przyłączone do gruntów miejskich. Obszar wolnizny miejskiej z uwagi na jego złożoność morfogenetyczną powinien być przedmiotem skoordynowanych polityk przestrzennych uwzględniający odrębne właściwości takich miejsc jak np. Las Miejski. Z drugiej strony, jest rzeczą całkowicie naturalną w rozwoju miasta, że teren historycznej wolnizny stopniowo ulega urbanizacji - rzecz jednak w tym, aby była to urbanizacja sterowana i skoordynowana. Należy przy tym zwrócić szczególną uwagę na kwestię ochrony stref ekspozycji panoramy miasta oraz korytarzy widokowych orientowanych na dominantę zamku i sylwetę miasta. Z uwagi na położenie na starożytnym i średniowiecznym szlaku handlowym z południa na północ należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Obszar C obejmuje pierścień jednostek osadniczych wokół Nidzicy Powstanie tego układu przestrzenno - funkcjonalnego w średniowieczu wiąże się ze szczególną rolą nadgraniczną zamku w Nidzicy ze strategią kontrolowania otaczającego terytorium. Obszar ten tworzy obecnie zespół

następujących sołectw: Waszulki, Zagrzewo, Siemiątki, Kanigowo, Kamionka, Pawliki, Olszewo, Szerokopaś. Historyczne jednostki osadnicze na tym obszarze to wsie kmiece, folwarki i młyny zamkowe oraz osady drobnoszlacheckie. Celem polityki przestrzennej na tym obszarze powinno być zachowanie korytarzy i osi widokowych oraz panoram orientowanych na dominantę zamku i sylwetę miasta. Z uwagi na położenie na starożytnym i średniowiecznym szlaku handlowym z południa na północ oraz w cywilizacyjno - kulturowej strefie krawędziowej, należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Obszar D obejmuje kompleks historycznych wsi kmiecych i drobnoszlacheckich oraz osad leśnych. Obszar ten prawdopodobnie stanowi północna rubież pierwotnego mazowieckiego osadnictwa drobnorycerskiego (XI - XII w.), który po ustaleniu w 1343 r. ostatecznego przebiegu granicy pomiędzy Państwem Zakonu Krzyżackiego a Mazowszem na trwałe został oderwany od głównej części terytorium północnomazowieckiego Poboża. Historyczne jednostki osadnicze - relokowane przez Krzyżaków na prawo chełmińskie posiadają w swoich układach ruralistycznych szereg cech odrębnych i nietypowych dla osadnictwa na prawie chełmińskim. Może to wskazywać na ich wcześniejszą, mazowiecką genezę. Historyczne niwy siedliskowe na tym obszarze wymagają ochrony układów zabudowy i przeciwdziałania wtórnemu zalesieniu, które zaciera i degraduje walory historyczne krajobrazu kulturowego tej szczególnej strefy pogranicza cywilizacyjno - kulturowego. Przez obszar ten przebiegało prawdopodobnie jedno z odgałęzień szlaków bursztynowych: z Poboża przez Muszaki - Zimną Wodę - Jabłonkę - Natać - Pasym - do Sambii. Ze względu na położenie w wielookresowej strefie krawędziowej, należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Obszar E obejmuje kompleks historycznych majątków dworskich i wsi kmiecych. Obszar na zachód i północny zachód od Nidzicy stanowi kompleks majątków dworskich i wsi kmiecych (lub drobnoszlacheckich), z których część zachowała ślady wcześniejszych układów ruralistycznych (owalnice w Łysakowie i Dobrzyniu). Krajobrazy kulturowe większości historycznych jednostek osadniczych ukształtowały się w czasach nowożytnych i prezentują wybitne (choć zdegradowane obecnie) walory wielkich kompozycji krajobrazowych (Bujaki, Żelazno, Orłowo). Z uwagi na położenie na starożytnym i średniowiecznym szlaku handlowym z południa na północ oraz w cywilizacyjno-kulturowej strefie krawędziowej, należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Obszar F obejmuje kompleks osad rybackich i leśnych. Obszar wokół Jeziora Omulew stanowi kompleks specyficznego osadnictwa rybackiego i leśnego (Wikno, Jabłonka, Natać Wielka i Natać Mała) ukształtowanego ostatecznie zapewne w XVII-XVIII wieku (choć nie można wykluczyć tradycji wcześniejszej). Enklawa ta wymaga w polityce przestrzennej gminy odrębnego potraktowania i szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego związanej z problemem zabudowy lotniskowej. Przez

obszar ten przebiegało prawdopodobnie jedno z odgałęzień szlaków bursztynowych: z Poboża przez Muszaki - Zimną Wodę - Jabłonkę - Natać - Pasym - do Sambii. Dlatego należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Obszar G obejmuje kompleks historycznych rządowych plantacji leśnych i osad leśnych. Rządowe plantacje leśne (tradycja sięgająca być może państwa Zakonu Krzyżackiego) zawierają w sobie nierozpoznane zasoby dziedzictwa archeologicznego związane ze szlakiem bursztynowym do Sambii i cywilizacyjno-kulturową strefę krawędziową występującą tu od czasów starożytnych. Wał graniczny przebiegający pomiędzy wsią Wały a Zimną Wodą jest tylko „wierzchołkiem góry lodowej”. Przez obszar ten przebiegało prawdopodobnie jedno z odgałęzień szlaków bursztynowych: z Poboża przez Muszaki - Zimną Wodę - Jabłonkę - Natać - Pasym - do Sambii. Ze względu na położenie w wielookresowej strefie krawędziowej, należy zapewnić szczególną ochronę zasobów dziedzictwa archeologicznego. Otoczenie projektowanego rezerwatu archeologicznego „Wały” powinno być chronione jako rezerwat kulturowy, gdzie wskazane byłoby ograniczenie gospodarki plantacji leśnej (odlesienie terenów łąk i pól istniejących do 1939 r.) i przywrócenie w pewnym zakresie charakteru krajobrazu wczesnośredniowiecznego.

Studium zawiera także wytyczne dotyczące zasad ochrony zabytków. Na prace prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru i w ich otoczeniu oraz w obszarach wpisanych do rejestru zabytków konieczne jest uzyskanie pozwolenia WKZ, zaś dla obiektów i obszarów figurujących w ewidencji zabytków, ale nie objętych wpisem do rejestru zabytków, konieczne jest uzgodnienie lub uzyskanie pozytywnej opinii WKZ. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku, uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie, uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości. W przypadku realizowania inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, prace ziemne należy poprzedzić weryfikacyjnymi sondażowymi badaniami archeologicznymi- ich wyniki pozwolą na zajęcie stanowiska konserwatorskiego do zagospodarowania terenu. Na stanowiskach archeologicznych o własnej formie terenowej i wpisanych do rejestru zabytków zakazuje się inwestycji budowlanych i działalności rolniczej, winny one pozostać nieużytkami. Inwestycje budowlane w obrębie nawarstwień kulturowych starego miasta winny być prowadzone pod stałym nadzorem archeologicznym. W przypadku braku

ewidencji AZP należy wykonać rozpoznanie powierzchniowe przed realizacją inwestycji. Na w/w rodzaje badań archeologicznych należy bezwzględnie uzyskać pozwolenia WKZ.

W przypadku zabytków architektury ujętych w ewidencji zabytków obowiązuje ochrona historycznego krajobrazu kulturowego z widokami na historyczne ośrodki miejskie i wiejskie z dominantami w postaci kościołów oraz historyczną zielenią zagospodarowaną w postaci parków, cmentarzy i alei przydrożnych. Obowiązuje ochrona zachowanej zabytkowej struktury architektoniczno-przestrzennej w postaci układu ruralistycznego, zabytków architektury, zabytkowych parków i cmentarzy, zabytkowej zieleni zorganizowanej, np. alei przydrożnych. Obowiązuje ochrona układu dróg i placów, sposobu zabudowy wsi i zależności przestrzennych, występujących pomiędzy poszczególnymi częściami składowymi wsi. Obowiązuje pełna ochrona obiektów historycznych. Ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, artykulacja i sposób opracowania elewacji (w tym rodzaj i forma stolarki otworowej jako jednego z elementów wystroju elewacji). Istnieje zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzania, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego, tj. wprowadzania współczesnego rodzaju pokrycia oraz przebudowy obiektów historycznych- w tym zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich). Remonty budynków historycznych należy prowadzić na zasadach pozwalających zachować jako eksponowane walory zabytkowe elewacji tj. kompozycję elewacji, detal architektoniczny, rodzaj wykończenia elewacji, historyczny rodzaj materiałów budowlanych.

Historyczne parki i cmentarze. W obrębie cmentarza obowiązuje ochrona układu przestrzennego (alei, układu kwater), ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych nagrobków i innych elementów małej architektury, tj. ogrodzenia, pompy wody, kaplice. W obrębie parków obowiązuje ochrona układu przestrzennego i historycznego sposobu zagospodarowania, ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych elementów małej architektury, tj. ogrodzenia, itp. W obrębie historycznych parków i cmentarzy zakazuje się zmian układu przestrzennego (aleje, nasadzenia, kwatery), wycinki starodrzewia, likwidacji historycznych elementów małej architektury, a w przypadku cmentarzy także zabytkowych nagrobków. Wszelkie prace inwestycyjne dotyczące zabytkowych parków i cmentarzy należy poprzedzić właściwą dokumentacją konserwatorską, prowadzącą do określenia uwarunkowań historycznych i możliwości dalszego użytkowania. Wszelkie prace prowadzone w obrębie historycznych parków i cmentarzy należy uzgodnić z WKZ, a w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków - uzyskać pozwolenia WKZ na prowadzenie prac.

Zalecenia odnośnie lokalizacji elektrowni wiatrowych względem krajobrazu kulturowego. Wokół historycznych ośrodków wiejskich oraz wokół historycznych zespołów dworsko-folwarcznych, w promieniu 1 kilometra ustala się strefy ochrony ekspozycji i zabrania się budowy wiatraków. Lokalizację wiatraków oraz zakres inwestycji należy ustalić na podstawie uprzednio przygotowanych studiów krajobrazowych, określających wpływ inwestycji na zachowanie krajobrazu kulturowego, sporządzonych przez osoby posiadające stosowną wiedzę do dokonywania analiz krajobrazowych. W odniesieniu do nowej zabudowy o funkcji pomocniczej względem wiatraków należy każdorazowo uwzględniać ochronę krajobrazu kulturowego, tj. nową zabudowę dostosować do tradycyjnej zabudowy siedliskowej występującej w danym rejonie pod względem gabarytów, wysokości, bryły (w tym spadku połaci dachowych), rodzaj pokrycia dachowego, formy architektonicznej, materiałów budowlanych.

6.2. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego powinny uwzględniać treść Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. Nr 164, poz. 1587) oraz ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1073).

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego powinny znaleźć się także zalecenia wynikające z głównej zasady konserwatorskiej dotyczącej planowania remontu obiektu zabytkowego, tj. wykonania go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, czyli zasadą kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglasczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu. Takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi). Niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

Na terenie gminy Nidzica obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej w Tatarach, gmina Nidzica – Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 420/XLI/97 z dnia 30.10.1997 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w miejscowości Kanigowo - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 127/XII/99 z dnia 26.08.1999r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Waszulki - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 128/XII/99 z dnia 26.08.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Litwinki - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 112/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica obręb Nibork II - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 115/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Łyny - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 114/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Orłowo - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 109/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Piątki - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 111/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Podgórze - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 110/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Wały - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 113/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Gminy Nidzica w obrębie Nataci Małej - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr L/490/02 z dnia 22.08.2002r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w m. Zimna Woda, obręb Wały - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr X/81/2003 z dnia 26.06.2003 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 288/75 obręb Waszulki - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr LII/538/2006 z dnia 31.08.2006 r.;
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej w Tatarach - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XXXIX/403/05 z dnia 15.09.2005 r.;
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej w Tatarach - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XXII/219/2008 z dnia 24.04.2008 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w obrębie Nibork Drugi - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr X/69/07 z dnia 31.05.2007 r.;

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Wikno, Jabłonka, Natać Wielka, Natać Mała
- Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XXXVIII/424/2009 z dnia 28.05.2009 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej i usługowej w miejscowości Tatary - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XLII/451/2009 z dnia 27.08.2009 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Piątki - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XIX/297/2012 z dnia 7.05.2012 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulic: Rataja i Krzywa - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 496/XLVIII/98 z dnia 28.05.1998 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Olsztyńskiej - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 135/XIII/99 z dnia 30.09.1999 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Olsztyńskiej - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 87/IX/99 z dnia 20.05.1999 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Słonecznej - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 88/IX/99 z dnia 20.05.1999 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Kraszewskiego - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XXVI/249/2000 z dnia 31.08.2000 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Traugutta - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XXXVII/313/2001 z dnia 29.06.2001 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Słowackiego - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr L/492/02 z dnia 22.08.2002 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulicy Krzemowej - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr L/491/02 z dnia 22.08.2002 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulic: Sienkiewicza, Kolejowej i Kraszewskiego - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XI/98/03 z dnia 28.08.2003 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulic: Rataja, Kościuszki, 3-go Maja i Kraszewskiego - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XIV/182/03 z dnia 18.12.2003 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulic: Rataja i Krzywa - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr XXIX/320/05 z dnia 27.01.2005 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulic: Żwirowa i Nowomiejska - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 116/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – rejon ulic: Nowomiejska i Górna - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy Nr 117/XI/99 z dnia 24.06.1999 r.;

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Nidzica - Uchwała Rady Miejskiej w Nidzicy nr XI/148/2015 z dnia 13 sierpnia 2015 r.;
- Częściowa zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Nidzica – Uchwała Nr XXXVI/495/2017 Rady Miejskiej w Nidzicy z dnia 30 marca 2017 r.;
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wikno, Jabłonka, Natać Wielka, Natać Mała, gmina Nidzica - Uchwała Nr XXXVIII/524/2017 Rady Miejskiej w Nidzicy z dnia 25 maja 2017 r.;
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Piątki, gmina Nidzica - Uchwała Nr XL/559/2017 Rady Miejskiej w Nidzicy z dnia 31 sierpnia 2017r.
- Tekst jednolity miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Nidzica- Obwieszczenie Rady Miejskiej w Nidzicy z dnia 26 października 2017r.

7. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY NIDZICA

Zwięzła charakterystyka dziedzictwa kulturowego gminy na tle zarysu historii regionu

Najstarsze ślady osadnictwa odkryte na terenie gminy pochodzą sprzed 4000 lat. Cechą charakterystyczną tego terenu są licznie odkrywane ślady świadczące o rozwoju hutnictwa żelaza, opartego na rudach darniowych, którego początki sięgają połowy pierwszego tysiąclecia p. n. e. Intensywne wydobycie rud miało miejsce do XIX w.

Teren gminy Nidzica położony jest na pruskim terytorium plemiennym Sasinów. Po opanowaniu tych ziem w połowie XIV w. przez Niemiecki Zakon Szpitalny Najświętszej Marii Panny zwany Zakonem Krzyżackim, ziemie te stały się częścią Państwa Zakonnego. Administracyjnie zostały włączone do komturstwa w Ostródzie. Po sekularyzacji Zakonu w 1525 roku powstały Prusy Książęce. Odtąd zakonne państwo staje się dziedzicznym księstwem, a od 1701 roku królestwem pruskim. Zlikwidowany został poprzedni podział administracyjny. W miejsce komturstw powstały trzy powiaty: Sambia, Natangia i Górne Prusy - Oberland, w obrębie tego ostatniego znalazła się Nidzica. Nidzica w tym też czasie stała się siedzibą starostwa. Było to świadectwem dużej roli i znaczenia miasta w tym okresie. W połowie XVIII wieku, w wyniku reform administracyjnych przeprowadzonych przez króla Fryderyka Wilhelma I uległ zmianie dotychczasowy podział na starostwa, powstały nowe powiaty, w tym powiat nidzicki, który obejmował również tereny dzisiejszego powiatu szczycieńskiego. Ten stan rzeczy przetrwał do 1818 roku, kiedy to dokonano ponownie podziału administracyjnego i części obszaru dawnego powiatu nidzickiego utworzono powiat w Szczytnie, z tym, że obszar dzisiejszej gminy Jedwabno należał do powiatu w Nidzicy.

Oprócz ludności pruskiej w pierwszym okresie osadnictwa osiedlana tu była ludność pochodząca z terenu Niemiec. Później rozpoczął się napływ osadników z terenów Polski, szczególnie liczny w XVII i XVIII wieku. W tym też okresie omawiany obszar ukształtował się pod względem prawnoustrojowym oraz urbanistycznym. Większość wsi została już lokowana w okresie państwa zakonnego od początku połowy XIV wieku do połowy XV wieku. Wsie w zdecydowanej większości były zakładane na prawie chełmińskim. Okres wczesnego średniowiecznego osadnictwa jest wyraźnie zaznaczony w układzie przestrzennym wsi, czytelnym do chwili obecnej. Najstarszymi typami wsi są owalnie, których układ opierał się na istnieniu dwóch dróg opasujących pierwotnie wydzielony, nie zabudowany plac, czasem staw, wokół którego wytyczano parcele budowlane. Kolejny etap zasiedlania nowych terenów, zapoczątkowany po 1640 roku przez księcia pruskiego Fryderyka Wilhelma, nosi miano osadnictwa szkatułkowego. Dochód z nowo zakładanych wsi zasilał bezpośrednio szkatułę, czyli skarbiec książęcy.

Wsie lokowano na śródleśnych polanach tak zwanych nowiznach, powstałych w wyniku eksploatacji puszczy. W ramach tej akcji powstały m. in. wsie Natać Mała i Duża, Jabłonka, Napiwoda, Zimna Woda. Układ przestrzenny tych wsi przybrał kształt wsi ulicówki.

Układy: urbanistyczny miejski i ruralistyczne

Nidzicę (Nibork) lokowano na prawie chełmińskim w 1381 r. Pierwotna nazwa to Neidenburg, czyli Zamek nad Nidą, który był dla administracji zakonnej budowlą ważniejszą niż położone na szlaku handlowym miasto, zbudowane na bagnistej równinie otoczonej od północy i zachodu rzeką, a od wschodu i południa przekopaną fosą.

W średniowieczu liczba mieszkańców (około 700) stawiała Nidzicę w rzędzie średniej wielkości miast państwa zakonnego. Nidzica stała się ważnym punktem wymiany towarowej, posiadała prawo składu, przywilej, którym szczyciło się niewiele miast. W Nidzicy, której okolice bogate są w zasoby gliny, wyrabiano masowo bogato zdobione kafle, z rudy darniowej wytapiano żelazo, a w majątkach wiejskich uruchamiano gorzelnie.

Historyczne centrum miasta lokacyjnego i zamku wraz z nowożytnymi przedmieściami (warmińskim i mazowieckim) stanowi kompleks zabytkowego krajobrazu miejskiego ukształtowanego w okresie od połowy XIV w. do połowy XVIII wieku. Pomimo wielokrotnej wymiany substancji architektonicznej na tym obszarze, zarówno zespół zamkowy, jak i zespół urbanistyczny miasta lokacyjnego wraz z nowożytnymi przedmieściami zachowały układ przestrzenny zabudowy i szereg cennych relikwów średniowiecznego i nowożytnego gospodarowania przestrzenią.

Większość miast z terenu województwa warmińsko-mazurskiego to miasta zakładane w okresie średniowiecza. Lokacje te opierały się najczęściej na prawie magdeburskim, później chełmińskim, tylko nieliczne na prawie lubeckim. Centrum każdego z nich stanowił centralnie usytuowany prostokątny lub kwadratowy rynek. Głównymi dominantami były ratusz oraz kościół parafialny. Miasta te cechowała również regularna sieć ulic, a większość z nich otoczona została murami miejskimi. Elementem, który często uzupełniał perspektywę widokową była sylweta zamku.

Zespoły urbanistyczne woj. warmińsko-mazurskiego przetrwały w swej praktycznie niezmienionej postaci do XVIII w., kiedy to ruszył proces rozbiórki średniowiecznych murów obronnych. Zlikwidowanie tej bariery przestrzennej wraz z jednoczesnym pozyskaniem znacznej ilości budulca spowodował poszerzenie przestrzeni miejskiej poprzez rozwój mieszkalnych przedmieść. Był to sposób ówczesnych władz na przeprowadzenie akcji modernizacyjnej miast. W wyniku tej rozbiórki pozyskano znaczne ilości budulca, jednak na pełen efekt tej akcji czekać trzeba było jeszcze prawie 100 lat.

Na terenie gminy, poza układem urbanistycznym Nidzicy, procesy rozwojowe następowały powoli, nie wkroczył tu przemysł, w związku z tym przetrwała historyczna struktura sieci osadniczej i

powiązany z nią układ dróg. Większość jednostek to lokacje średniowieczne, kilka pochodzi z okresu późniejszego. W XIX wieku nastąpił też wzrost liczby kolonii. Po drugiej wojnie światowej, w wyniku zmian polityczno-gospodarczych, migracji ludności oraz obecnej sytuacji ekonomicznej wsi, rozwoju turystyki, nastąpiły znaczne zmiany wielkości osad i wsi. W zdecydowanej większości wsi nastąpił większy lub mniejszy proces wyludnienia i dekapitalizacji substancji materialnej. Kilka wsi położonych w miejscach atrakcyjnych pod względem krajobrazowym zmieniło swój charakter z rolniczego na letniskowy. Cechą bardzo charakterystyczną dla dróg na terenie tego regionu są przydrożne aleje pochodzące głównie z drugiej połowy XIX i początku XX wieku. Są to aleje głównie klonowe i lipowe z domieszką innych drzew - klonów, jaworów, jesionów i brzoź.

Obiekty sakralne

Architektura sakralna tworzy wyraźną i odrębną grupę zabytków regionu. Wyróżnikiem jest murowana, wzniesiona z czerwonej cegły licowej świątynia, o rodowodzie gotyckim lub cechach neogotyckich.

Głównym obiektem sakralnym miasta jest dawny kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki p.w Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wojciecha. Pierwsza wzmianka o kościele i proboszczu w Nidzicy pochodzi z dokumentu lokacyjnego miasta z 7 grudnia 1381 roku. Opiekę duszpasterską sprawowało wówczas dwóch duchownych: proboszcz, wyznaczony przez Zakon Krzyżacki i diakon zatrudniany przez miasto.

W swojej historii, budynek kościoła był kilkakrotnie niszczone. Pierwszy raz spłonął wraz z rynkiem w 1414 roku, po raz kolejny sytuacja powtórzyła się 1664 roku, a następnie w 1804 roku i 1914 roku. Kolejne remonty, odbudowy i przebudowy z lat 1579, 1689, 1725, 1817-1819, 1920-1924 stopniowo zmieniały wygląd i formę kościoła – z gotyckiego, przez neorenesansowy do arkadowego (pseudorenesansowy), który zachował się do dnia dzisiejszego. Budowniczymi i użytkownikami pierwszej świątyni byli katolicy, po 1525 roku korzystali z niej ewangelicy, a po II wojnie światowej ponownie stała się własnością katolików.

Nieznany jest wygląd kościoła do XVI wieku. Z przeprowadzonej wizytacji kościelnej w 1561 roku wynika, że posiadał chór i rozstawione ławki. Według relacji z 1684 roku, był dwunawowy i posiadał wieżę od strony północnej. Obecnie jest to świątynia salowa, wzniesiona na rzucie prostokąta. Podstawowy budulec stanowi cegła, niektóre fragmenty wykonano również z kamienia polnego. Mury zewnętrzne zostały otynkowane. Nietypowo usytuowano wieżę. Przylega ona do ściany wschodniej. Do trzeciej kondygnacji posiada formę gotycką, natomiast szczyty nadbudowano w stylu neorenesansowym. Zbudowano ją na rzucie kwadratu. Przykryta jest dachem namiotowym. Na obydwu szczytach znajdują się zegary. We wnętrzu świątyni na całej długości ścian bocznych zbudowano

galerie. Dwa rzędy okien znajdują się jedynie w ścianie po stronie zachodniej. Strop wykonano z drewna w formie kasetonów, nawiązując do stylu renesansowego. W latach 90. XX wieku w dolnych partiach ścian wewnętrznych usunięto tynk i odsłonięte cegłę, dzięki czemu przypomniano pierwotny gotycki styl świątyni. Wnętrze kościoła otrzymało wówczas nową polichromię. Na ścianach bocznych nad galeriami namalowano w formie medalionów wizerunki piętnastu świętych i błogosławionych polskich oraz św. Jana Bosko. Również prezbiterium ozdobiono malowidłami scen: Zwiastowania i Zmartwychwstania (po obu stronach ołtarza głównego) i św. Wojciecha (po lewej stronie).

Drugim obiektem sakralnym miasta, neogotyckim, o znacznie młodszej metryce jest kościół ewangelicko-augsburski p.w. św. Krzyża. Kościół został wzniesiony przez katolików, którzy zaczęli osiedlać się w mieście na początku XIX wieku. Do budowy kościoła przystąpiono w 1858 roku. Jego poświęcenie nastąpiło 3 czerwca 1860 roku na cześć Niepokalanego Poczęcia Maryi. W 1890 roku do kościoła dobudowano wieżę. Świątynia służyła katolikom do 1948 roku. Po zakończeniu II wojny światowej wzrastająca liczba ludności napływowej wyznania katolickiego spowodowała, że ówczesne władza przekazały na rzecz tej wspólnoty również znajdujący się w mieście kościół ewangelicki. Protesty ewangelików spowodowały, że dokonano zamiany kościołów. Ewangelicy, których było coraz mniej, otrzymali niewielki, opisywany tutaj, kościół katolicki, katolicy natomiast zatrzymali świątynię protestancką.

Mury neogotyckiej świątyni zostały wykonane z kamienia ciosanego z gładów narzutowych i cegły. Korpus budowli, wzniesiony na rzucie prostokąta, przykryty został dwuspadowym dachem. Wieżę zwieńczono ceglany szpicem, a także hełmem ostrosłupowym, na którym zatknięto metalowy krzyż. Wnętrze nawy przykryto drewnianym stropem kasetonowym.

Unikatowym obiektem sakralnym na terenie wiejskim gminy Nidzica jest kościół parafialny w Kanigowie. Zlokalizowany jest w centrum wsi przy dawnym trakcie prowadzącym z Nidzicy na Mazowsze. Kościół został wzniesiony w 1386 roku. Początkowo planowany był jako budowla murowana, lecz trakcie prac zmieniono koncepcję wykonując górną część budowli w konstrukcji szkieletowej. Do pokrycia dachu zastosowano dachówkę mnicz-mniszka o długości 40 cm. Pierwotny kościół w Kanigowie był pozbawiony okien od strony północnej. W 1761 r. nastąpiła barokowa przebudowa obiektu. W jej wyniku dobudowano zakrystię, kruchtę od zachodu, przebudowano wschodnią i zachodnią część dachu wznosząc od strony zachodniej wieżę oraz zmieniając kształt dachu z dwuspadowego na trójspadowy. W czasie tej przebudowy obniżono również posadowienie otworów okiennych oraz zamurowano pierwotne wejście do kościoła znajdujące się w elewacji południowej. Podczas remontów w XIX w. wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, przebudowano empore organową i wykonano nowe organy. W latach 20-tych XX w. do wschodniej elewacji kościoła dostawiono pomnik poświęcony mieszkańcom parafii poległym w I wojnie światowej. W latach 1999-

2000 wykonano remont dachu i drewnianej wieży kościoła. Po sekularyzacji państwa zakonnego, od 1526 do 1945r. kościół należał do parafii ewangelickiej

Kościół wzniesiony na planie prostokąta, pierwotnie gotycki, obecnie barokowy. Kościół w dolnej partii jest murowany z cegły, w górnej części wykonany w konstrukcji szachulcowej. Obiekt tynkowany, fragmenty konstrukcji szachulcowej widoczne są dzięki odkrywkom. Bryła jest zwarta i przysadzista, wzmocniona szkarpami. Od strony zachodniej dobudowana jest kruchta. Dach kościoła jest wysoki, trójspadowy, kryty dachówką ceramiczną esówką. Od strony zachodniej ponad dachem wznosi się niewysoka, drewniana wieża kryta blachą. Elewacje północna i południowa artykułowane są dużymi, prostokątnymi oknami. W elewacji południowej znajduje się zamurowany portal, do elewacji północnej dobudowana jest zakrystia. Wnętrze kościoła salowe, pierwotnie dekorowane gotycką polichromią, o której świadczą wykonane odkrywki.

Barokową metrykę posiada drugi z wiejskich kościołów gminy Nidzica – świątynia we wsi Łyna. Kościół wybudowano w 1726 r., z czworoboczną drewnianą wieżą zakończoną barokowym hełmem dzwonowym. W wyposażeniu kościoła zachował się barokowy ołtarz.

Zabudowa mieszkalna

Gmina Nidzica obejmuje swoim zasięgiem zarówno teren miasta, jak też obszary wiejskie. Zabudowa mieszkalna jest więc zróżnicowana, zależna od charakteru miejscowości.

Charakter Nidzicy podkreśla zabudowa charakterystyczna dla ośrodków miejskich regionu. Centrum miasta charakteryzują budynki mieszkalne wielorodzinne, wolnostojące lub w typie kamienic. Ich architektura jest zróżnicowana, od skromnych, niezdobionych budynków bezstylowych do starannie zaprojektowanych i kunsztownie ozdobionych kamienic czynszowych. Najpiękniejsze ich przykłady zlokalizowane są w centrum miasta, wzdłuż Placu Wolności oraz w mniejszym natężeniu przy ul. Traugutta i Warszawskiej. Dla obszarów peryferycznych charakterystyczna jest zabudowa jednorodzinna powstająca w latach 20. i 30. XX w., w formie osiedli niewielkich, powtarzalnych pod względem rozplanowania i wyglądu, domów budownictwa socjalnego. Współcześnie, w znacznym stopniu ulegają one przekształceniom, polegającym na rozbudowie i termomodernizacji.

Zabudowa wiejska w woj. warmińsko-mazurskim jest drewniana i murowana, z przewagą tej ostatniej. Już na początku XX w. typowym elementem wiejskiej zabudowy stał się murowany budynek mieszkalny, z murowanymi lub drewniano-murowanymi zabudowaniami gospodarczymi. W przypadku zabudowy drewnianej najbardziej powszechna była konstrukcja zrębowa. Budynki murowane można podzielić na dwa ogólne typy: budynki tynkowane oraz budynki wznoszone z czerwonej, licowej cegły.

Zabudowa mieszkalna na terenach wiejskich gminy Nidzica uległa znaczącym przekształceniom w ciągu ostatnich dekad. Część budynków, na skutek przebudów i termoizolacji utraciła cechy

zabytkowe. Jednak w wielu miejscowościach, odnajdujemy w dalszym ciągu piękne przykłady budynków mieszkalnych w typie wiejskim: w Bolejnach, Brzeźnie Łyńskim, Dobrzyniu, Kanigowie, Jabłonce, Nataci Wielkiej i Wałach.

Pałace i dwory oraz wille

Budynki pałacowe i dworskie przynależą najczęściej terenom pozamiejskim, wchodząc w skład zespołów pałacowo (dworsko)-parkowo-folwarcznych. Pałace miejskie są zdecydowanie rzadsze, chociaż nie znaczy, że zupełnie nieobecne w krajobrazie kulturowym. Częściej za to, w miastach spotykamy okazałe budynki mieszkalne – wille. Przykładem miejskiego zespołu z budynkiem o charakterze willowym jest zabudowa przy ul. Traugutta 27 w Nidzicy, skupiająca budynek mieszkalny, altanę oraz stajnię.

Na terenie gminy Nidzica znajdują się także dawne majątki ziemskie. Zwykle tworzyły klucz i obejmowały część rezydencjonalną, tj. zespół pałacowo lub dworsko – parkowy (Orłowo, Wietrzychowo, Wólka Orłowska, Zagrzewo, Załuski) z kompleksem gospodarczym oraz szereg przynależnych folwarków, pracujących na potrzeby rezydencji, zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie siedziby dóbr. Folwarki składały się najczęściej z kolonii mieszkalnej, rządcówki oraz zabudowań gospodarczych i inwentarskich, pojawiały się również zabudowania typu młyny, cegielnie itd. rzadziej zakładano niewielkie parki.

Budynki użyteczności publicznej

Kolejnymi elementami istotnymi w krajobrazie kulturowym były **budynki użyteczności publicznej**. W mieście był to ratusz, hala miejska, szkoły, poczty, sklepy, posterunki kolejowe oraz budynki usługowe. Ważnym elementem zabudowy wsi były zaś obiekty o funkcjach publicznych lub usługowych, zazwyczaj wyróżniające się formą oraz sposobem zagospodarowania otoczenia. Należą do nich przede wszystkim plebanie, poczty, karczmy, zajazdy, kuźnie, szkoły, dróżniczówki, remizy strażackie i posterunki graniczne. Większość tych obiektów – wyłączając plebanie i niektóre budynki szkolne – straciła swoje historyczne funkcje. Adaptacja budynków do nowych potrzeb pociągnęła za sobą daleko idące przekształcenia formy, czasami prowadzące do całkowitego zatarcia pierwotnego kształtu i funkcji. Na niektórych obszarach, nieużytkowane, zginęły całkowicie z pejzażu wsi.

Na terenie gminy Nidzica zachowało się stosunkowo dużo budynków użyteczności publicznej, których nieprzekształcona forma pozwala na zapoznanie się z formami dawnego budownictwa. Budynki szkolne zachowały się w Bartoszkach, Brzeźnie Łyńskim, Grzegórkach, Jabłonce, Kanigowie, Łynie, Magdaleńcu, Szerokopasie, Wałach i Załuskach.

Architektura obronna

Mury miejskie Nidzicy nie zachowały się ponad powierzchnią gruntu, a ich reliktów odsłania się jedynie podczas prac wykopaliskowych.

Najistotniejszą budowlą obronną miasta był zamek, którego budowę rozpoczęto około 1370 roku. W 1409 roku rezydował już w nim krzyżacki prokurator. W dniu 12 lipca 1410 roku w drodze z armią w głąb państwa krzyżackiego nieobroniony zamek został zajęty przez wojska polskie. Podczas wojny głodowej w 1414 roku zamek obległo polskie rycerstwo i 6 lipca zdobyło po ośmiu dniach oblężenia. W 1454 roku zamek zajął propolski Związek pruski i w lutym 1455 roku przekazał czeskim wojskom zaciężnym pod wodzą Jana Koldy z Żampachu, którzy odparli 28 kwietnia najazd wojsk krzyżackich. W 1517 roku rozbudowano i umocniono przedzamcze. W 1784 roku spłonęło przedzamcze. W 1812 roku zamek zdewastowały wojska francuskie. W latach 1828–1830 zamek przebudowano na sąd i więzienie. W zimie 1945 roku wojska radzieckie zbombardowały zamek, który do odbudowy w latach 1961–1965 pozostawał ruiną.

Pozostałe zabytki architektury militarnej na omawianym terenie mają znacznie młodszą metrykę. Na terenie gminy Nidzica znajduje się środkowa część niemieckiej pozycji obronnej (fortyfikacje stałe i polowe) zbudowanej w latach 1937-1939 i rozbudowanej w 1944 r. oraz przygotowywanej do obrony w styczniu 1945 r. zwaną Pozycją Olsztynecką /niemiecka nazwa - Hohensteiner Stellung/. Znajduje się tutaj najbardziej na południe wysunięty jej odcinek. Koncentracja różnych form budownictwa fortyfikacyjnego w okolicach Bolejn, Żelazna, Wólki Orłowskiej, Lipowa Kurkowskiego, Brzeźna Łyńskiego Likuz, Orłowa, Lyny, Koniuszyna, Wikna, Jabłonki, Nataci zachowanych w dość dobrym stanie do dziś jest niezwykle rzadkością na terenie Warmii i Mazur oraz Polski, przyciągającą uwagę wielu historyków i miłośników fortyfikacji oraz stanowi atrakcję turystyczną.

Pozycja Olsztynecka to jedna z kilkunastu rozbudowanych linii obronnych na terenie Warmii i Mazur, która rozciąga się na długości ok 80 km. Przebiega ona od jeziora Kalwa przy miejscowości Stare Jabłonki leżącej na wschód od Ostródy i dalej poprzez miejscowości: Ostrowin, Wołę Rychnowską, Mielno k/ Olsztyńka, Waplewo, Witramowo, Żelazno, Bolejny, Wólkę Orłowską, Likuzy, Orłowo k/Nidzicy, Koniuszyn, Wikno J do Jeziora Omulew, Jabłonkę, Natać, Czarny Piec, do Jeziora Dłużek koło Pasymia /leżącego na płu-zach od Szczytna/ Przebieg linii obronnej był wynikiem wyciągnięcia wniosków z wielkiej bitwy okresu I wojny pod Tannenbergiem między jednostkami 8 Armii Niemieckiej i 2 Armii Rosyjskiej, stoczonej na tym terenie w końcu sierpnia 1914 r. zakończonej klęską Rosjan. Dziś przypominają na o tym cmentarze wojenne w Olsztyńku, Waplewie, Drwęcku, Frąknowie, Łynie, Orłowie, Zimnej Wodzie.

Po wojnie obiekty Pozycji Olsztyneckiej były wykorzystywane przez grupy zbrojnego podziemia m.in. przez oddział WiN-u mjr. Szendzielarza ps. „Łupaszko” i „Żelaznego”. W końcu lat 40. XX w. Wojsko Polskie włączyło bunkry bierne (z lat 1938-39) do planów obronnych. Bunkry zostały specjalnie ogrodzone słupkami fortyfikacyjnymi i drutem kolczastym oraz były konserwowane.

Na Pozycji Olsztyneckiej do 1939 r. zbudowano 118 dwukomorowych bunkrów biernych mających za zadanie ochronę żołnierzy oraz spełniających funkcje magazynów polowych, z tego na terenie gminy Nidzica i powiatu nidzickiego znajduje się 28, co stanowi 23 % całej pozycji. Znaczenie wojskowe miała również zbudowana w 1938 r. betonowa droga, specjalnie wzmocniona, w miejscowości Bolejny oraz betonowa tama wodna na rzeczce Marórze między Malinowem a Żelaznem.

Na przedpolu rowu przeciwpancernego, przy skrzyżowaniach dróg gruntowych i bitych, na dogodnych wzniesieniach zbudowano kilkadziesiąt jednokomorowych, jednoosobowych, żelbetonowych bunkrów tzw. „kochbunkrów” (nazwa od organizatora akcji fortyfikowania tymi obiektami Prus Wschodnich – gauleitnera Erika Kocha) z czego ok. 200 można doliczyć się na terenie powiatu nidzickiego.

W 1944 r. budowano kolejne elementy pozycji olsztyneckiej, którymi na terenie powiatu nidzickiego jest rów przeciwpancerny, palisada przeciwpancerna w m. Bolejn, bunkry jednoosobowe i betonowe kaponiere strzeleckie, okopy. Wielką inwestycją było zbudowanie rowu przeciwpancernego na całej długości pozycji. Odcinek rowu przeciwpancernego w powiecie nidzickim przebiega Malinowa poprzez Żelazno, Bolejny, Lipowo, Likuzy, koło Wikna, Jabłonki i Nataci w gminie Nidzica.

Zabytki techniki i przemysłowe

Na terenie gminy Nidzica nie spotkamy wielu zabytków techniki. Należą do nich dwa zespoły młyńskie: w Borowym Młynie i Łyńskim Młynie. Drugi z nich ma korzenie średniowieczne. Osada powstała z 1387 r. z nadania komtura ostródzkiego. Henrykowi z Reszek nadany został wówczas młyn wodny w Łynie. Znajdowały się tu również folusze wykorzystywane przez sukienników z Nidzicy. Łyński Młyn zachował pierwotny układ przestrzenny. W XIX w. do młyna należało 226 morgów ziemi, a w różnych latach były tu 2-4 domy z 15-20 mieszkańcami.

Z rozbudową kolei w 2. połowie XIX wieku związany jest zachowany budynek dworca kolejowego w Dobrzyniu.

Dawne cmentarze

Na terenie gminy Nidzica odnajdujemy znaczną liczbę **cmentarzy** – przykościelnych, parafialnych, rzymskokatolickich i ewangelickich, szczególnie zaś cmentarzy wojennych z czasów I wojny światowej. Jest to związane z położeniem terenu gminy w niewielkiej odległości od miejsca bitwy pod Tannenbergiem jesienią 1914 r. Faktycznie, bitwa ta składała się z szeregu mniejszych bitew,

z których jedna miała miejsce w pobliżu Nidzicy. Cmentarze cywilne sytuowano najpierw przy kościołach, a od końca XVIII wieku lokalizowano je poza osiedlami. Zwykle otoczone były szpalerami drzew i cechował je regularny układ kwater.

Parki i ogrody

Integralną częścią zabudowy miejskiej była zieleń, zakładana przy kościołach, obiektach użyteczności publicznej, na cmentarzach. Elementem zagospodarowania zielenią są również aleje przydrożne, bardzo charakterystyczne i czytelne w krajobrazie. Wprowadzane nakazem państwowym, w pierwszej kolejności zakładane były wzdłuż głównych tras komunikacyjnych, potem wzdłuż dróg o znaczeniu lokalnym. Zwykle aleje dochodziły do granicy wsi. Z tego powodu, tereny miejskie najczęściej są pozbawione tego elementu krajobrazowego. W zadrzewieniach alejowych stosowano gatunki drzew długowiecznych, dobrze znoszących tutejsze warunki klimatyczne, m.in. dąb, jesion, lipa, grab, klon, brzoza.

Do zabytkowych alei drzew na terenie Gminy Nidzica należą:

- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: Nidzica- Módlki (604 N Nidzica- Wielbark);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: granica gminy- Orłowo (1264 N Leszcz- Jankowice- Rączki- Moczysko);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: granica gminy- Bolejny- Wólka Orłowska- Łyna- Wietrzychowo- droga 545 Nidzica- (1528 N Witramowo- Bolejny- Wólka Orłowska- Łyna- Wietrzychowo- droga 545 -Nidzica);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: Frąknowo- skrzyżowanie z drogą nr 1264 N (1530 N Januszkowo- Frąknowo- Wietrzychowo);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: granica gminy- Kanigowo (1550 N Kozłowo- Zaborowo- Kanigowo);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Nidzica- Bartoszki (na całej długości) – (1578 N Nidzica- Bartoszki);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: granica Gminy- Rączki (1585 N Mielno- Rączki);
- Aleja o wybitnych i wyróżniających walorach historyczno- przyrodniczo- krajobrazowych; Odcinek: Olszewo- granica Gminy (1589 N Nidzica- Zaborowo (droga nr 1550 N)).

Miejsca pamięci

Urząd Miejski w Nidzicy nie prowadzi rejestru gminnych miejsc pamięci.

Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie gminy Nidzica funkcjonuje **Muzeum Ziemi Nidzickiej w Nidzicy**. Placówka jest miejską jednostką organizacyjną, działającą w ramach Nidzickiego Ośrodka Kultury. Jej siedzibą są pomieszczenia zamkowe. W ramach muzealnej ekspozycji prezentowana jest wystawa stała pt. "Z dziejów Ziemi Nidzickiej". Zajmuje ona cztery sale zamku i zawiera m.in. pamiątki związane z historią miasta i okolic, począwszy od czasów plemiennych, pruskich, a skończywszy na okresie II wojny światowej. Są także kopie uzbrojenia piechoty, używanego podczas wojen w Krzyżakami, w tym w bitwie pod Grunwaldem oraz wyposażenie mazurskich wiejskich chałup. Ponadto do zwiedzania udostępnione zostały: „Sala Rycerska”, pełniąca dawniej funkcję siedziby wójta, kaplicy i refektarza, galeria Hieronima Skurpskiego oraz sala widokowa w spichlerzu, zwana „Galerią pod Belką”.

Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy Nidzica jest dostępny w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie. Ze względu na fakt, iż wykaz ten zawiera dane wrażliwe, jest udostępniany na podstawie wniosku osób lub instytucji.

Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast – na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zostały wpisane do rejestru zabytków nawarstwienia z 30 historycznych miast;
- stanowiska nawodne i podwodne. Ich specyfika, jak sama nazwa wskazuje, wynika przede wszystkim z miejsca zalegania. Chodzi tu o stanowiska nawodne, będące efektem działalności osadniczej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich i tworzone w obrębie jezior na tzw. „sztucznych wyspach”, a także

relikty wszelkich mostów, grobli, przyczółków i innych pozostałości działalności człowieka, które w chwili obecnej zalegają w obrębie zbiorników wodnych.

Województwo warmińsko-mazurskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces poszukiwań amatorskich, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrażonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Nidzica jest dostępny w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie oraz w Urzędzie Miejskim w Nidzicy, w gminnej ewidencji zabytków.

Dziedzictwo niematerialne

Ratyfikowanie Konwencji UNESCO z 2003 roku o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego to kluczowy akt prawa międzynarodowego, na jakim można oprzeć budowę systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w naszym kraju. Od 16 sierpnia 2011 roku konwencja stanowi źródło prawa powszechnie obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej. Tym samym jej postanowienia i dyspozycje wzmacniają istniejący system ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego w prawnym porządku Rzeczypospolitej Polskiej. Dziedzictwo kulturowe, powinno być postrzegane przez samorząd województwa jako czynnik procesów integracyjnych w regionie. Ulotne, niematerialne dziedzictwo kulturowe wymaga bowiem szczególnej ochrony. Włączenie konwencji z 2003 roku do krajowego porządku prawnego, zachowując generalnie istniejący system ochrony, rozszerzyło znaczenie pojęcia „dziedzictwo kulturalne” czy „kulturowe” o całą grupę zjawisk dziedzictwa duchowego, „niedotykalnego, które przyjęliśmy w języku polskim nazywać „niematerialnym”, a wyrażać się one mają w praktykach, zwyczajach, wyobrażeniach różnych formach wyrazu, w wiedzy, umiejętnościach, instrumentach, przedmiotach, artefaktach czy przestrzeniach kulturowych gdy w społecznościach lokalnych, wspólnotach uznawane są za przekazywane z pokolenia na pokolenie dziedzictwo. Te zjawiska dziedzictwa niematerialnego dotyczą tradycji, przekazów ustnych (język jako nośnik), sztuk, widowisk, spektakli, zwyczajów, rytuałów, misterii, obrzędów religijnych, rzemiosła tradycyjnego.

W wyniku powojennych migracji tereny Mazur utraciły swoje dawne kulturowe oblicze, w tym dziedzictwo niematerialne gdyż przerwana została ciągłość osadnicza, a co za tym idzie międzypokoleniowy przekaz kulturowy. Pozostawione dziedzictwo materialne zostało oderwane od swoich wytwórców. Nowi osadnicy przenieśli tylko część swojego dziedzictwa materialnego i całość niematerialnego. Zastane, obce narodowo i kulturowo dziedzictwo materialne musieli „oswoić” i dostosować do swoich potrzeb lub też odrzucić. Powojenna trudna sytuacja gospodarcza wymusiła pierwsze z tych rozwiązań. Natomiast przeniesione niematerialne dziedzictwo było kontynuowane, ale także poddawane różnorodnym wpływom wynikającym z nowej sytuacji.

Ważną częścią niematerialnego dziedzictwa kulturowego są tradycje i przekazy ustne, w tym opowieści związane z różnymi wydarzeniami z przeszłości. Na terenach postmigracyjnych często dotyczą one pierwszego okresu po osiedleniu się na nowych terenach. Po upływie 70 lat, historie te stały się już częścią dziedzictwa niematerialnego. Nowi przybysze, stykając się z pozostałą na swoich terenach ludnością pochodzenia mazurskiego, przejmowali także od nich opowieści o miejscach i wydarzeniach, czasami przekształcając je, by pasowały do ich wyobrażenia świata. Zebranie i utrwalanie tej kategorii dziedzictwa niematerialnego stanowi bardzo ważny element dbania o dziedzictwo, którego realizacja powinna być wykonywana m.in. przez gminne instytucje kultury.

Zabytki objęte ochroną na terenie gminy Nidzica

Na terenie gminy Nidzica znajdują się 124 obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną wynikającą z ujęcia ich w rejestrze zabytków województwa warmińsko-mazurskiego, prowadzonym przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Według obowiązującej obecnie doktryny konserwatorskiej obiekty zabytkowe nie podlegają wartościowaniu. Wszystkie zabytki objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego podlegają takim samym standardom ochrony prawnej.

Wykaz obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego z tereny gminy Nidzica zawiera załącznik do aktualnego zarządzenia Burmistrza Nidzicy w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków gminy Nidzica.

Ewidencja zabytków gminy Nidzica, poza zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków, zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. 2017.2187) obejmuje także obiekty włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków i wskazane przez burmistrza.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

decyzją Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków stanowi jedną z równorzędnych podstaw do objęcia zamieszczonego w niej obiektu ochroną konserwatorską m.in. w decyzji o warunkach zabudowy. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków podlegać będą uzgodnieniom konserwatorskim na etapie postępowania o ustalenie warunków zabudowy i na etapie pozwolenia na budowę lub rozbiórkę.

Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Nidzica, nie wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego a ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiera załącznik do zarządzenia Burmistrza Nidzicy w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków gminy Nidzica.

Na terenie gminy Nidzica znajduje się 120 stanowisk archeologicznych. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Nidzica zawiera załącznik do zarządzenia Burmistrza Nidzicy w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków gminy Nidzica.

8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY NIDZICA

W wyniku weryfikacji danych archiwalnych i waloryzacji zabytków nieruchomych, stwierdzono, iż na terenie gminy Nidzica wśród obiektów zabytkowych przeważają budynki mieszkalne oraz budowle użyteczności publicznej i obiekty sakralne. Ochroną objęte są także obiekty przemysłowe oraz zabytkowe cmentarze oraz część obiektów architektury militarnej.

Obecnie znaczna część obiektów zabytkowych znajduje się w stanie dobrym. W planach zagospodarowania przestrzennego zakłada się w przeważającym stopniu utrzymanie zabytkowej zabudowy. Większość obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków, jak również objętych gminną ewidencją zabytków) użytkowana jest zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem. Dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych, w przypadku których stosunkowo łatwe jest utrzymanie funkcji pierwotnych. Obiekty te są utrzymywane i na bieżąco konserwowane. Istnieją jednak potrzeby ich remontowania. Obiekty wchodzące w skład zespołów przemysłowych i kolejowych są w części przypadków utrzymywane i użytkowane zgodnie z ich przeznaczeniem.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Nidzica

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjna lokalizacja gminy, na terenie o znaczących walorach przyrodniczych i krajobrazowych; - w przewadze dobrze utrzymane obiekty zabytkowe; - postrzeganie terenu gminy jako atrakcyjnego produktu turystycznego, zarówno dzięki substancji zabytkowej, jak też walorom naturalnym; - wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego gminy w kreowaniu produktów turystycznych; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym; - stosunkowo duża ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków; - funkcjonowanie gminnej ewidencji zabytków; - duży potencjał organizacji pozarządowych. 	<ul style="list-style-type: none"> - nowa zabudowa nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii); - średni lub zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; - chęć unowocześniania „za wszelką cenę”, często z użyciem nowych technologii, które burzą estetykę obiektów zabytkowych i krajobrazu; - brak środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - stała poprawa jakości środowiska naturalnego; - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o substancję zabytkową gminy; - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłowa ochronę i atrakcyjne przekształcenia nie naruszające ich pierwotnego wyglądu; - funkcjonowanie zabytków w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego; - korzystanie z pozytywnych doświadczeń innych miast i regionów. 	<ul style="list-style-type: none"> - niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych; - zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych; - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego; - wciąż niezadowalający stan usług towarzyszących turystyce; - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Źródło: opracowanie własne

9. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NIDZICA

9.1 Założenia programowe programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju terenu gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Nidzica i okolice były miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania miasta;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego w powiązaniu z uwarunkowaniami dotyczącymi ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, w planach rozwoju miasta;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z elementami założenia urbanistycznego i architektonicznego Nidzicy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

9.2. Cele, priorytety i działania programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica

Główne, długoterminowe cele polityki gminy Nidzica związane z ochroną zabytków to:

1. rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
2. eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
3. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
4. tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewnienia ich opieki;
5. włączenie problematyki ochrony zabytków do bieżących zadań Rady Miejskiej w Nidzicy;

6. uwzględnianie uwarunkowań prawnych opieki nad zabytkami.

Priorytet I	Działania
<p>Ochrona zachowanych elementów zabytkowych układów urbanistyczno-przestrzennych</p>	<p>A. wprowadzenie do MPZP odpowiednich zapisów dotyczących kształtowania przestrzeni i zabudowy, wypracowanych w oparciu o następujące zasady: poszanowanie pierwotnie zaprojektowanego porządku przestrzennego poprzez uwzględnienie: linii zabudowy, historycznych wysokości budynków, podziałów elewacji, formy dachów, użytych materiałów elewacyjnych i ich kolorystyki, zastosowanej stolarki okiennej i drzwiowej, form i sposobów adaptacji obiektów zabytkowych, sposobów wkomponowywania widocznych elementów infrastruktury technicznej;</p> <p>B. ograniczenie możliwości wprowadzania nowej zabudowy, która mogłaby zniekształcić czytelny układ urbanistyczny zabudowy miejskiej i wiejskiej.</p>
Priorytet II	Działania
<p>Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wykreowania produktu turystycznego</p>	<p>A. wprowadzenie jednolitego systemu tablic informacyjnych, dotyczącego zasobów dziedzictwa kulturowego gminy;</p> <p>B. opracowanie mapy zabytków gminy jako atrakcyjnej graficznie formy reklamy, ułatwiającej dotarcie do wszystkich historycznych zakątków;</p> <p>C. opracowanie i oznakowanie tras turystycznych i ciągów spacerowych umożliwiających wędrowanie pozwalające na zapoznanie się z walorami przyrodniczymi i kulturowymi gminy;</p> <p>D. wspieranie inicjatyw lokalnych środowisk w promowaniu zasobów kulturowych i walorów środowiska naturalnego gminy;</p> <p>E. wykorzystanie obiektów zabytkowych w tworzenie produktów turystycznych lub obsługę ruchu turystycznego;</p>
Priorytet III	Działania
<p>Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym</p>	<p>A. wprowadzenie i wzmocnienie tematyki ochrony dziedzictwa do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć na rzecz budowania więzi ze środowiskiem kulturowym gminy;</p> <p>B. popularyzacja zasobów kulturowych w środkach masowego przekazu;</p> <p>C. opracowanie, aktualizacja i udostępnianie baz danych zarówno o zabytkach oraz dziedzictwie niematerialnym gminy;</p>

	<p>E. opracowanie i upublicznienie dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych występujących na terenie gminy;</p> <p>G. wydanie publikacji zawierającej informacje o dziedzictwie kulturowym gminy;</p> <p>H. oznakowanie obiektów zabytkowych na terenie gminy.</p>
Priorytet IV	Działania
<p>Stworzenie gminnego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez zapewnienie warunków organizacyjnych i finansowych umożliwiających sprawowanie skutecznej opieki nad substancją zabytkową oraz właściwe utrzymanie i zagospodarowanie obiektów zabytkowych</p>	<p>A. poprawa stanu zabytków:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prace przy zamku: <ul style="list-style-type: none"> - remont sali widokowej, wystawowej i rycerskiej; - remont dachu przedzamecza; - montaż dźwigu dla niepełnosprawnych; - remont dziedzińca. - rewitalizacja centrum miasta- przebudowa rynku. - utrzymywanie w porządku cmentarzy, kwater i mogił wojennych; - stałe kontrolowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych będących własnością gminy Nidzica oraz podejmowanie działań naprawczych i planowych remontów tych obiektów; <p>B. dokumentowanie i badanie zasobu zabytkowego na terenie gminy;</p> <p>C. organizacja spotkania z mieszkańcami miasta dotyczącego zasad prawidłowo prowadzonych rewitalizacji i remontów obiektów zabytkowych.</p>

10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD

ZABYTKAMI GMINY NIDZICA

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- *prawnych*, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- *finansowych*, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- *koordynacji*, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programów z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- *społecznych*, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- *kontrolnych*, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji przeznaczenia obiektu wymagają pisemnego pozwolenia Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661), precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na burmistrzu miasta (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami **prowadzona jest ewidencja zabytków gminy Nidzica**. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez

Burmistrza Nidzicy w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, chronologia oraz dokumentacja fotograficzna.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł.

Podstawowe to:

1. źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Edycja 2018 tego programu składa się z pięciu priorytetów:

„OCHRONA ZABYTKÓW”

Celem priorytetu jest ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwacja i rewaloryzacja zabytków oraz udostępnianie zabytków na cele publiczne. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do wykonania w danym roku lub wykonanych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dotacja na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. Jednakże należy podkreślić, że łączna wysokość dotacji udzielonych z budżetu gminnego czy samorządowego oraz z innych źródeł sektora

finansów publicznych na dofinansowanie tych samych prac lub robót nie może przekraczać 100% wartości inwestycji.

Zgodnie z wymogiem ustawowym, art. 77 ww. ustawy, dotacja może finansować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Ksawerów 13, 02-656 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

„WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH”

Celem priorytetu jest ochrona, zachowanie, prezentacja i popularyzacja materialnego dziedzictwa kulturowego. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- organizacja czasowych wystaw muzealnych;
- modernizacja stałych wystaw muzealnych;
- tworzenie stałych wystaw muzealnych;
- publikacja katalogów do wystaw muzealnych;
- konserwacja muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego;
- zakup wyposażenia pracowni konserwatorskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,

ul. Okrężna 9, 02-916 Warszawa

<http://nimosz.pl/>

„KULTURA LUDOWA”

Celem priorytetu jest wzmacnianie poczucia tożsamości regionalnej poprzez zachowanie, dokumentowanie i przekaz elementów kultury ludowej.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- zadań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury ludowej, w tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- zadań z zakresu szeroko pojętej animacji kulturowej i społecznej prowadzonej w oparciu o niematerialne dziedzictwo kulturowe, wspomagających lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji;
- publikacji książkowych z zakresu dziedzictwa kultury ludowej;
- zadań dotyczących dokumentacji, archiwizacji i udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości, obyczajowości;
- zadań popularyzujących unikalne i żywe elementy kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego;
- zadań dotyczących ochrony architektury regionalnej;
- zadań o charakterze artystycznym, użytkowym inspirowanych tradycyjną twórczością ludową;
- projektów badawczych i popularyzatorskich z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii.

Z priorytetu wyłączone są zadania związane z obchodami 200 rocznicy urodzin Oskara Kolberga, zadania archeologiczne, zadania o tematyce historycznej, w tym również rekonstrukcje wydarzeń historycznych i turnieje rycerskie, festyny, zloty i zawody regionalne oraz zakupy strojów ludowych. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Institucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,
00-071 Warszawa

„OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ”

Celem priorytetu jest dokumentowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- państwowe instytucje kultury;
- samorządowe instytucje kultury;
- archiwa państwowe;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Dziedzictwa Kulturowego,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju zapisanej w art. 5 Konstytucji RP.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, niezwiązane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury;
- państwowe instytucje kultury;
- organizacje pozarządowe;
- publiczne uczelnie akademickie;
- niepubliczne uczelnie akademickie;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
ul. Szeroki Dunaj 5, 00-255 Warszawa
<http://www.nid.pl>

„WSPIERANIE OPIEKI NAD MIEJSCAMI PAMIĘCI I TRWAŁYM UPAMIĘTNIANIEM W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie RP, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski, a także wspieranie działań mających na celu upowszechnianie wiedzy na temat tych wydarzeń. Ustawowe zadania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej w przypadku miejsc pamięci i trwałych upamiętnień powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, remontowych i robót budowlanych;

- 3) zabezpieczenia i utrzymania w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości i autentyzmu;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy.

Głównym celem programu jest zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów. Szeroka współpraca będzie służyć różnorodności form opieki nad miejscami pamięci narodowej i trwałymi upamiętnieniami, obejmujących prace mające na celu zachowanie autentyzmu miejsca, działania służące nadaniu lub przywróceniu odpowiedniego wyrazu czy podkreśleniu prestiżu miejsca pamięci, zapewnieniu jak najlepszej dostępności miejsca, a także kreatywnemu zastosowaniu nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony naszego dziedzictwa narodowego. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie wiedzy o historii naszego kraju, zwłaszcza o jej najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych aspektach, służące wzmocnieniu świadomości obywatelskiej i budowaniu postaw patriotycznych. Zadanie realizowane w ramach programu muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami prawa, w tym z ustawą z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1575), ustawą z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2017 r. poz. 972 i 1086), ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187), ustawą z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z 2017 r. poz. 681) oraz z Prawem Budowlanym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1332 i 1529)

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„WSPIERANIE SAMORZĄDOWYCH INSTYTUCJI KULTURY – OPIEKUNÓW MIEJSC PAMIĘCI”

Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Ustawowe zadania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej - w przypadku najważniejszych miejsc pamięci powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyczności;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. Biorąc pod uwagę szeroki zakres tych zadań, najbardziej stabilną formą gwarantującą ich stałe wypełnianie, jest powierzenie ich instytucjom kultury, państwowym lub samorządowym. Ze względu na stałe koszty, wiążące się z takim rozwiązaniem, powinno ono być stosowane tylko w odniesieniu do najważniejszych miejsc pamięci. Głównym celem Programu jest wypełnienie luki powstałej w tym ważnym obszarze poprzez wsparcie instytucji samorządowych w tym zakresie. Jako uzupełnienie tego celu Program ma promować stosowanie dodatkowych rozwiązań sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci, takich jak: - uwzględnienie miejsca pamięci i jego ochrony w miejscowych planie zagospodarowania przestrzennego lub/i objęcie go inną formą ochrony prawnej; - współpraca merytoryczna i finansowa z organizacjami pozarządowymi, wolontariuszami, społecznością lokalną lub innymi podmiotami zewnętrznymi w zakresie opieki nad miejscem pamięci. Realizacji głównego celu Programu powinna też służyć większa dostępność miejsc pamięci dla odwiedzających, gdyż to obecność w tego rodzaju miejscu stanowi o sile jego oddziaływania. Zadanie realizowane w ramach programu muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami prawa, w tym z ustawą z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1575), ustawą z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2017 r. poz. 972 i 1086), ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187), ustawą z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z 2017 r. poz. 681) oraz z Prawem Budowlanym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1332 i 1529).

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„PROGRAM WIELOLETNI MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO KULTURA+”

Celem Programu Wieloletniego KULTURA+ jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko-miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej oraz digitalizację zasobów polskich muzeów, bibliotek i archiwów.

Program KULTURA+ składa się z dwóch Priorytetów:

- Priorytetu „Biblioteka+. Infrastruktura bibliotek”, zarządzanego przez Instytut Książki w Krakowie. W ramach priorytetu wspierany jest remont, przebudowa, rozbudowa i budowa budynków bibliotek w małych gminach. Wszystkie informacje na temat priorytetu dostępne są na stronie: www.bibliotekaplus.pl.
- Priorytetu „Digitalizacja”, zarządzanego przez Narodowy Instytut Audiowizualny. Priorytet „Digitalizacja” ma na celu poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego, poprzez digitalizację zbiorów i rozbudowę pracowni digitalizacyjnych. Informacje dostępne są na stronie: www.nina.gov.pl.

II. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Warmińsko-Mazurskiego, pozostających w jego dyspozycji. Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Warunkiem ubiegania się właściciela lub posiadacza zabytku o dotację celową na prace przy zabytku jest posiadanie odrębnej decyzji o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególnienie zabytku w decyzji wpisującej zespół obiektów do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Uprawnieni wnioskodawcy:

- osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego; z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w § 2 pkt 1 lit. c), może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po

wykonaniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, wieży dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w punktach oznaczonych literami g.-o;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wnioski o udzielenie dofinansowania zadań składa się w terminach:

- do dnia 28 lutego - na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w bieżącym roku,
- do dnia 30 czerwca - na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku tzw. refundacja.

III. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Analogicznie jak w przypadku dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na realizację w/w zadań, dotacja na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. W szczególnie uzasadnionych przypadkach może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

Na szczeblu wojewódzkim od 2009 r. co roku w budżecie województwa zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
- Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014-2020,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020,
- Program rozwoju obszarów wiejskich 2014-2020 (podstawowe usługi i LSR lider w EGO)
- Interreg Litwa Polska 2014 -2020.

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Oprócz funduszy, wskazanych powyżej, istnieją **inicjatywy wspólnotowe**. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego istotna jest jedna z nich:

JESSICA – celem tego wspólnego przedsięwzięcia Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz Banku Rozwoju Rady Europy jest wspieranie inwestycji służących zapewnieniu zrównoważonego rozwoju w miastach. Zakres wsparcia w ramach inicjatywy obejmuje również coraz szerszy krąg tematyczny – rozpoczynając od rewitalizacji, poprzez edukację, kulturę, turystykę i transport a kończąc na odnawialnych źródłach energii.

Inicjatywa JESSICA przewiduje stworzenie specjalnych funduszy rozwoju miast lub funduszy powierniczych, zasilonych środkami strukturalnymi, których zadaniem będzie wspieranie, przy pomocy instrumentów finansowych, projektów realizowanych w ramach zintegrowanych planów rozwoju miejskiego. Beneficjenci, dzięki tej inicjatywie będą mieli dostęp do dogodnych instrumentów finansowych, takich jak korzystne kredyty, środki kapitałowe lub gwarancje często konieczne do realizacji projektów, ale nie będą mieli możliwości pozyskania dotacji. Inicjatywa Jessica jest nowatorskim podejściem do wykorzystywania środków unijnych, zakładającym odejście od finansowania dotacyjnego na rzecz finansowania zwrotnego. Dzięki jej pilotażowemu wdrożeniu w ramach obecnego okresu programowania, część polskich regionów, które zdecydowały się na jej wdrażanie, zdobędzie niezwykle cenne doświadczenie, umożliwiające efektywniejsze wdrażanie nowatorskich instrumentów inżynierii finansowej, które mają stanowić główną oś obecnej perspektywy finansowej UE na lata 2014–2020.

Z finansowania w ramach Inicjatywy Jessica mogą skorzystać projekty uprawnione do dofinansowania w ramach działania regionalnego programu operacyjnego, z którego środki zostały wyodrębnione w celu sfinansowania Inicjatywy Jessica w danym regionie. Wśród przykładowych

rodzajów projektów wymienić można m.in. przebudowę budynków lub zespołów obiektów w celu nadania im innych niż dotąd funkcji użytkowych (np. na cele gospodarcze, społeczne, kulturowe) lub przystosowanie obiektów do nowych wymagań bez zmiany ich funkcji (wymiana instalacji, elementów konstrukcyjnych, itp.) przy jednoczesnym zachowaniu walorów historycznych i architektonicznych istniejących obiektów; przywrócenie wartości obejmujące remont lub modernizację obiektów o szczególnej wartości zabytkowej, mające na celu wyeksponowanie wartości zabytkowych danego obiektu; zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i powojkowych na cele usługowe, handlowe, rozrywkowe, kulturalne, itp.

FUNDUSZE UNII EUROPEJSKIEJ

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020

Środki na projekty o charakterze ponadregionalnym z zakresu dziedzictwa dostępne są w ramach **Priorytetu VI „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego”**. Realizacja priorytetu inwestycyjnego przyczyni się do osiągnięcia celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki (rozwój tzw. przemysłów kreatywnych). Służyć temu będzie zwłaszcza podniesienie zdolności instytucji kultury do rozwijania kreatywności i innowacyjności poprzez stworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego i programowego tych placówek.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniają rolę aktywnych instytucji kultury.

Wspierane będą także projekty uzupełniające inwestycje infrastrukturalne o elementy związane z wykorzystaniem nowych technologii w obszarze kultury.

Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe,

organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe związane przez uprawnionych beneficjentów.

Wsparcie dotyczy całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem miast i ich obszarów funkcjonalnych. Ukierunkowanie wsparcia inwestycji kulturalnych dla dużych miast będzie oddziaływać na:

- tworzenie wysokiej jakości oferty kulturalnej wpływającej na atrakcyjność inwestycyjną, turystyczną i osiedleńczą miast. W miastach/metropoliach będzie zapewniona bogata i zróżnicowana oferta kulturalna, dostarczana przez uznane instytucje kultury funkcjonujące w nowoczesnych, w pełni wyposażonych obiektach;
- „ożywienie” przestrzeni miejskich poprzez różne formy ich zagospodarowania – poczynając od renowacji i nierzadko nadania nowych funkcji zabytkom, po zagospodarowanie współczesnych obiektów kultury;
- budowanie potencjału społecznego i integracji społecznej poprzez zwiększenie dostępu do kultury oraz wysokiej jakości oferty kulturalnej;
- podniesienie jakości oraz estetyki miejskich przestrzeni publicznych.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020

Priorytet 6. Kultura i dziedzictwo

Priorytet Inwestycyjny 6c „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego”

Cel szczegółowy priorytetu inwestycyjnego i oczekiwane rezultaty to „zmiana pasywnej filozofii ochrony dziedzictwa kulturowego regionu i wykorzystanie instytucji kultury do budowy tożsamości regionalnej”. Rezultatem działań podejmowanych w ramach priorytetu będzie wzrost zainteresowania miejscami związanymi z dziedzictwem kulturowym i naturalnym oraz stanowiącymi atrakcje turystyczne. Jednocześnie zakłada się zwiększenie liczby widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych oraz zwiedzających muzea.

Przykładowe działania/typy przedsięwzięć:

- ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych;
- zachowanie walorów architektoniczno-krajobrazowych i kulturowych miasteczek i wsi;

- inwestycje w instytucje kultury by dostosować je do nowoczesnej działalności kulturalnej, w tym zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja muzealiów, starodruków itp.;
- wsparcie instytucji kultury na rzecz włączenia ich w tworzenie produktów turystycznych i oferty wypoczynkowo-turystycznej, wzmocnienia ich funkcji regionotwórczej;
- wsparcie rozwoju centrów informacji kulturalnej i miejsc promocji kultury (festiwale wraz ze służącą im infrastrukturą, wystawy, wydawnictwa, itp.).

Grupy docelowe: turyści, mieszkańcy.

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia;
- jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego;
- instytucje kultury;
- jednostki administracji rządowej;
- państwowe jednostki budżetowe;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych.

Terytorialny obszar realizacji: cały obszar województwa warmińsko-mazurskiego z preferencjami dla obszaru strategicznej interwencji: OSI Obszary wymagające restrukturyzacji i rewitalizacji.

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy.

Głównymi celami Mechanizmów Finansowych – podobnie jak w przypadku poprzedniej edycji 2014-2020 – jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce. Nowa perspektywa opiera na tzw. podejściu programowym. Ustanowiono 19 programów (np. program „Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego”), zorientowanych na osiągnięcie założonych celów, rezultatów i wyników. Programami zarządzają Operatorzy (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Zakres wsparcia w ramach nowej perspektywy jest bardzo szeroki. W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego:

na konserwację i rewitalizację dziedzictwa kulturowego przeznaczono 60 mln euro. Oprócz tego, 10 mln euro zostanie skierowane na działania „miękkie” dotyczące promocji kultury i sztuki wśród szerokiej publiczności oraz wzrostu świadomości dotyczącej różnorodności kulturowej oraz umocnienia dialogu międzykulturowego. Ponadto kontynuowane jest również wsparcie na rzecz mobilności studentów i pracowników naukowych szkolnictwa wyższego w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych, a także współpracy instytucjonalnej pod postacią Funduszu Stypendialnego.

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyróżnić należy:

Program: Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

W ramach Programu zakłada się współfinansowanie działań: rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych; rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury. Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.

W ramach Programu zakłada się współfinansowanie działań: organizacja wystaw, spektakli, koncertów, festiwali (w tym filmowych) i innych wydarzeń artystycznych; wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, filmu i innych; wspieranie współpracy szkół artystycznych i uczelni artystycznych; współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich (w tym digitalizacji dóbr kultury); dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury, zarządzania dziedzictwem narodowym; współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w Listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Olsztynie ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w **Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu**. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypominanie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest **Narodowy Instytut Dziedzictwa**. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego

postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

12. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NIDZICA

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu Burmistrz Nidzicy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej w Nidzicy. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Miejską niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na 3 miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miejskiej w Nidzicy.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenia programu opieki nad zabytkami gminy Nidzica na lata 2018-2022 przyjmuje się następujące kryteria oceny (**wskaźniki**):

Priorytet I. Zagwarantowanie ochrony zachowanych elementów zabytkowych układu urbanistyczno-przestrzennego:

- liczba zaleceń konserwatorskich i pozwoleń na prace remontowe i budowlane przy obiektach zabytkowych;
- liczba nowouchwalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających przyjęte założenia ochrony konserwatorskiej (z uwzględnieniem procentowego udziału powierzchni gminy objętego w/w planami);

Priorytet II. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wykreowania produktu turystycznego

- liczba obiektów zabytkowych oznakowanych tablicami informacyjnymi zawierającymi informacje dotyczące ich historii;
- liczba tras turystycznych i ciągów spacerowych o profilu historycznym, obejmujących obiekty zabytkowe na terenie gminy;
- liczba wydawnictw (broszur, folderów tras turystycznych i spacerowych, opisów szlaków tematycznych) dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy;
- liczba inicjatyw zrealizowanych przez środowiska lokalne (nieformalne oraz organizacje pozarządowe) mających na celu promowanie dziedzictwa kulturowego gminy, wsparte organizacyjnie lub finansowo przez gminę.

Priorytet III. Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym

- liczba przeprowadzonych działań (szkoleń, spotkań) z mieszkańcami gminy oraz liczba uczestników tych działań, dotyczących zasad prawidłowo przeprowadzanych rewitalizacji i remontów obiektów zabytkowych;
- liczba działań podjętych przez placówki oświatowe prowadzone przez gminę, mających na celu propagowanie wśród dzieci i młodzieży wiedzy oraz poszanowania dla dziedzictwa kulturowego;
- liczba osób uczestniczących w działaniach (prowadzonych przez gminne placówki oświatowe) mających na celu propagowanie wśród dzieci i młodzieży wiedzy oraz poszanowania dla dziedzictwa kulturowego gminy.

